

Janžez Stergar

PREDSTAVITEV NARODNOSTNE PROBLEMATIKE V OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKIH

Uvodno pojasnilo

V okviru rednega spremljanja različnih historičnih in sodobnih vidikov manjšinske in širše narodnostne problematike sem pred nedavnim analiziral naše učbeniško pisanje o slovenskem zamejstvu in o narodnostnih vprašanjih nasploh.¹ K pregledovanju šolskih knjig me je privedlo prepričanje o velikem pomenu učbenikov tako za učno-vzgojni proces kot tudi za splošno informiranje in za razvoj posameznih znanstvenih strok. Spodbudili so me tudi ugodni odzivi na podoben pregled pisanja nove slovenske enciklopedistike o koroških Slovencih,² kar je tudi eden od vidikov izvajanja politike skupnega slovenskega kulturnega prostora. Objava analize obravnavanja koroških Slovencev v avstrijskih zgodovinskih učbenikih (pripravil jo je dunajski kolega prof. dr. Karl Stuhlpfarrer)³ je vzbudila še dodatno željo po primerjavi.

Da ne bi posegal na skoraj brezbrežna področja političnih, organizacijskih, pedagoško-didaktičnih in metodičnih vprašanj preobrazbe našega šolskega sistema, sem se v proces prenove učbenikov vključil zgolj s strokovnimi pripombami in predlogi v zvezi z veljavnim kompletom osnovnošolskih učbenikov, ki jih uporabljajo učenci. Tako nisem analiziral vseh ostalih sestavin didaktičnega kompleta za posamezne predmete in razrede. Glede na naslov raziskave sem opustil pregledovanje učbenikov za nekatere (predvsem naravoslovne) predmete. Večinoma tudi nisem primerjal vsebine učbenikov z zahtevami učnega načrta. Tako je možnosti za nadgrajevanje in poglobljanje opravljenega pregleda veliko že brez njegove razširitve na srednješolske učbenike.

Cepprav *Zgodovinski časopis* vključuje tudi članke o vprašanjih pouka zgodovine, je od objave zadnje strokovne recenzije šolskega učbenika preteklo že poldrugo desetletje.⁴ Enako kot pisci učbenikov so tudi recenzenti učbenikov v strokovnih glasilih pri nas bolj na redko posejani. Za tokratno objavo v ZC sem iz omenjenega širšega pregleda izbral in malenkostno razširil predvsem pripombe na historični prikaz narodnostne problematike v šolskih knjigah. Analizo učbenikov za spoznavanje narave in družbe za spoznavanje družbe in za zemljepis objavljam drugod,⁵ obravnavo sodobnih vidikov narodnostnih vprašanj pri ostalih šolskih predmetih tu povzemam bolj na kratko. Učbenike analiziram po vrstnem redu razredov in sproti nizam kritične pripombe in predloge izboljšav. Nekatera splošna opažanja dodajam na koncu pregleda, saj je bila raziskava že zasnovana kot aplikativna in ne temeljno-teoretična.

Učbeniki razredne stopnje

*Prvemu berilu*⁶ se po vsebini pozna, da nespremenjen ostaja že poldrugo desetletje, da zato ponekod zmotno predstavlja našo polpreteklost kot sedanost. Prvo nekaj daljše berilo »Naša domovina« se začinja takole (str. 39): »Partizani so premagali fašiste. Svobodni smo. Slovenci živimo v Sloveniji. Slovenija je del Jugoslavije.« V taki formulaciji so zamejski (ter izseljenski in zdomski) Slovenci prezrti in je zato napačna. Cepprav se zavedam nujnosti določenih poenostavljanj na tej prvi šolski stopnji, omenjam že kar tu prezrto madžarske in italijanske narodnosti v SRS ter zamlčevanje znatnega deleža pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti med prebivalstvom in tudi med osnovnošolci v SRS.

V berilih je omenjenih več slovenskih krajev, a iz zamejstva nobenega. Pet avtorjev je iz predvojnega primorskega zamejstva, a nobenega ni izmed povojnih primorskih ali koroških zamejskih besednih ustvarjalcev. Ker so tudi imena avtorjev beril lahko učitelju dober povod za pogovor o deželi, iz katere pisec prihaja, naj bi iz raz-

¹ Janžez Stergar: Predstavitev slovenskega zamejstva (in: narodnostne problematike) v osnovnošolskih učbenikih. INV, Ljubljana 1987.

² Janžez Stergar: Koroška in koroški Slovenci v novih slovenskih leksikografskih in enciklopedičnih delih. INV, Ljubljana 1985.

³ Karl Stuhlpfarrer: Die Kärntner Slowenen in österreichischen Geschichtslehrbuch. — Zeitgeschichte, Wien—Salzburg 1984, št. 11—12, str. 390—399.

⁴ Ignacij Voje: Pripombe k obravnavi južnoslovanske zgodovine v učbeniku Antonije Metelko *Zgodovina za šesti razred osnovne šole*, druga predelana izdaja, DZS, Ljubljana 1971. — *Zgodovinski časopis*, Ljubljana (dalje: ZC) 26/1972, št. 3—4, str. 421—425.

⁵ Janžez Stergar: Narodnostna problematika v osnovnošolskih učbenikih spoznavanja družbe in zemljepisa v SR Sloveniji. — Revija za narodnostna vprašanja. Razprave in gradivo, Ljubljana 1987, št. 20.

⁶ Rudi Završnik [et al.]: Prvo berilo. 12. ponatis, Ljubljana 1984.

meroma bogate zamejske mladinske literature v petem desetletju po koncu vojne le našli prvošolcem primeren tekst ali dva.

Tudi v delovnih zvezkih *Učim se brati in pisati*,⁷ *Naš jezik*⁸ in *Moja igra je delo*⁹ ni neposrednih iztočnic za obravnavo, zamejske in širše narodnostne tematike. Zgodovinski teksti so tudi v teh treh učbenikih omejeni le na čas NOB. Tu se začenja vsakoletno ponavljanje opisa pomenov nekaterih spominskih dni.

Berilo za 2. razred *Zvonec kliče*¹⁰ vključuje ljudsko pripovedko s Koroške, besedili dveh povojnih primorskih zamejskih avtorjev (Boris Pahor in Miroslav Košuta), v pesmi Iga Grudna pa omenja pet zamejskih krajev; v primerjavi s prvim berilom torej absolutno in relativno izboljšanje. Tekst Slavka Frasa celo govori o slovenskih zdomskih otrocih v ZRN; berilu sledi vprašanja. Oboje je glede zdomstva, precej osamljen pojav v učbenikih. Zgodovinski del čitanke je (spet) namenjen izključno pravljicam in berilom o narodnoosvobodilni vojni. Delovni zvezek *Slovenski jezik*²¹ je z zamejstvom povezan zelo posredno le s priimkom pisateljev Bevka in Ribičiča.

V delovnem zvezku za spoznavanje narave in družbe *Moje delo je učenje*¹² se učenci prvič srečajo z osnovnimi podatki o jugoslovanski skupnosti. Seznanijo se s pojmom »ožje« in »širše« domovine. Med sklepi iz Jajca je naveden tudi »c) Vsi ljudje naše domovine bodo živeli v miru in prijateljstvu« (str. 86); sklep pa nujno potrebuje dodatne učiteljeve razlage. Ob ustanovitvi OF (92) je očitno, da šolska praksa že zaradi uradnega praznovanja še dolgo ne bo sprejela v znanosti uveljavljenega datuma 26. april 1941 kot najbolj verjetnega ustanovnega dne Osvobodilne (oziroma Protiimperialistične) fronte.

Tretješolsko berilo *Dobro jutro, sonce*¹³ je v odnosu do zamejskih avtorjev spet povsem mačehovsko, vključuje pa koroško ljudsko pravljico »Gorski škrtac« in Prežihov tekst »Podjuna«. Z izjemo Seliškarjevega pripovedovanja o pilotu Edvardu Rusjanu so zgodovinska berila le iz obdobja NOB. Dvomim, da za sedanji rod ni dovolj vzgojne vsebine v zgodovinskih povestih, kot so jih poznale starejše generacije (Bobri, Pod svobodnim soncem, Lepi janičar, Miklova Zala itd.), ali pa kar v starih dobrih pravljicah. Dvomim tudi, da je samo zaradi didaktične povezave s poukom ustrezne snovi pri zgodovini treba s takimi zgodovinskimi teksti čakati do 6. ali 7. razreda. V delovnem zvezku *Slovenski jezik*³¹⁴ malenkostno zastopata zamejstvo le pesmika Miroslava Košute in koroška uganka. V delovnem zvezku za spoznavanje narave in družbe *Učenje je moje veselje*¹⁵ je več iztočnic za obravnavo mednarodnih odnosov v Jugoslaviji, posebej še ob obravnavi 29. novembra. Zamejstvo pa je tudi pri tem predmetu zapostavljeno.

Glede odsotnosti zamejskih avtorjev potrjuje pravilo tudi berilo za 4. razred *Drevo iz zemlje rase*¹⁶. Z narodnostno tematiko je povezan tekst Josipa Ribičiča »Med Furlančki v Višku«, ki ima tudi primerno spremno pojasnilo. Ingolič-Delakov »Deček z dvema imenoma« ob pojasnilu o razdeljenosti Štajerske med Avstrijo in Jugoslavijo lahko spodbudo za nadaljnje obravnavanje narodnostnih meja in zgodovinskih odnosov s severnimi sosedmi. V delovnem zvezku *Slovenski jezik*⁴¹⁷ se zamejstvo spet rešuje le s koroško ljudsko basnijo »Hvaležni medved«. Dvakrat pa se ponovi spraševanje po narodnostni sestavi Jugoslavije v pojasnilih k berilom (str. 63 in 139).

To spraševanje že sega preko snovi za spoznavanje družbe v tem razredu, kjer je tematika razpoznavna iz naslova učbenika *Slovenija, moja ožja domovina*.¹⁸ Letos dopolnjeni učbenik kar na prvih straneh seznanja učence z razlikami med narodnostnim ozemljem Slovencev in mejami SR Slovenije ter z narodnostno sestavo Slovenije; sledi še obravnavo povezanosti z Jugoslavijo. Med pripombami na zgodovinske dele

⁷ Milan Dolgan — Danica Golli: *Učim se brati in pisati*. Delovni zvezek za prvi razred osnovne šole. 1. del. 14. popravljene natis, Ljubljana 1986.

⁸ Jelica Mesesnel — Marija Lužnik: *Naš jezik 1*. Delovni zvezek za 1. razred osnovne šole. 4. natis, Ljubljana 1984.

⁹ Vida Blažko — Mira Cencič: *Moja igra je delo*. Delovni zvezek za spoznavanje narave in družbe. 1. razred. 10. spremenjena izdaja, Ljubljana 1985.

¹⁰ Vladimir Cvetko [et al.]: *Zvonec kliče*. Berilo za drugi razred osnovne šole. 11. natis, Ljubljana 1983.

¹¹ Darja Kramberger: *Slovenski jezik 2*. Delovni zvezek za 2. razred osnovne šole. 11. popravljena izdaja, Ljubljana 1986.

¹² Mira Cencič: *Moje delo je učenje*. Delovni zvezek za spoznavanje narave in družbe za 2. razred osnovne šole. 10. natis, Ljubljana 1986.

¹³ Vladimir Cvetko [et al.]: *Dobro jutro, sonce*. Berilo za tretji razred osnovne šole. 11. ponatis, Ljubljana 1984.

¹⁴ Zora Čuden — Darja Kramberger: *Slovenski jezik 3*. Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. razredu osnovne šole. Peta popravljena izdaja, Ljubljana 1986.

¹⁵ Mira Cencič: *Učenje je moje veselje*. Delovni zvezek za spoznavanje narave in družbe za 3. razred osnovne šole. Ljubljana 1980.

¹⁶ Vladimir Cvetko [et al.]: *Drevo iz zemlje rase*. Berilo za četrty razred osnovne šole. 10. popravljene natis, Ljubljana 1986.

¹⁷ Vika Slabe — Alenka Kozinc: *Slovenski jezik 4*. Delovni zvezek za 4. razred osnovne šole. Ljubljana 1986.

¹⁸ Marija Košak — Tomaž Weber: *Slovenija, moja ožja domovina*. Spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole. 7. delno popravljene natis, Ljubljana 1987.

besedila omenimo dvom, da bi bili na tej starostni stopnji učenci še zadovoljni z ugotovitvijo, da so se Slovenci naselili »pred dawnimi časi« (str. 3). Ali je datum znanega Titovega govora v Ljubljani res 27. maj 1945 (večkrat najdemo tudi 26. maj)? V zvezi s 15. in 16. majem 1945 je pretirano trditi, da je šlo za »poslednje rafale... v 2. svetovni vojni v Sloveniji, Jugoslaviji in v Evropi«; rafale je bilo slišati še nekaj pozneje, le večjih bitk ni bilo več (str. 5 in 6). Za Trst in Gorico bi bilo boljše reči, da sta ponovno pripadla Italiji ali kar ostala v Italiji, kot pa samo, da sta po drugi vojni »pripadla sosednji Italiji« (96 in 105). Žal so naši Madžari ob prenovitvi učbenika izginili iz obravnave panonskega dela Slovenije; tako so omenjeni le še v uvodu in pri Ptujju (str. 120: »obrambno mesto pred napadi pastirskih Madžarov, Mongolov in Turkov«...). Pri temah iz narodne zgodovine spet močno prevladujejo poglavja iz NOB in to tako na račun starejših kakor tudi povojnih.

Zgodovinsko-geografski *Moj prvi atlas*¹⁹ učenci uporabljajo že tudi v 3. razredu. Po vsebini se omejuje na Slovenijo in mejni del Hrvaške. K predstavitvi naseljevanja Slovencev in obdobja Karantanije pripomnimo, da današnja slovenska krajevna imena (npr. Ljubljana) ne sodijo na historični zemljevid skupaj z antičnimi, če tega posebej ne označimo ali pojasnimo (str. 14). Na historično mišljenje ne navaja prav posrečeno zemljevid kmečkih uporov, ki ima vrisane le sedanje državne in republiške meje (29). Zanimiva ilustracija in izhodišče za nadaljnje učiteljeve razlage sta dokumenta o dvojezičnosti v okupirani Ljubljani (18).

Novi učbenik in delovni zvezek za glasbeno vzgojo v 4. razredu Brede Oblak²⁰ je skoraj vzoren po svojem upoštevanju našega zamejstva in glasbene raznolikosti Jugoslavije. Že na začetku med slovenskimi glasbenimi ustanovami in srečanju enakovredno našteje tudi nekaj zamejskih. Se pred predstavitvijo glasbenih značilnosti posameznih slovenskih pokrajin po ena narodna pesem predstavi posamezne jugoslovanske republike in pokrajine; Kosovo zastopa pesmica v albanščini. Dve strani sta posvečeni koroški ljudski pesmi, učence pa seznanjata tudi s predstavnikom koroških bukovnikov in ljudskih pevcev Francem Ledrom Lesičjakom. Rezijanskim glasbenim posebnostim je namenjena ena stran, po imenih godal v Reziji na koncu učbenika sprašuje tudi križanka. Zamejska Primorska je posebej upoštevana še s predstavitvijo tržaške Glasbene matice in s pesmijo Pavla Merkuja. Fotografija Tartinijevega spomenika v Piranu vsaj posredno spomni na prisotnost italijanske narodnosti na Obali, česar žal ne moremo enako trditi tudi za madžarsko narodnost v Pomurju. Tekst o panonski glasbi pa govori tudi o porabskih Slovencih.

V 4. razredu pričnejo učenci uporabljati tudi osnovnošolsko pesmarico *Prek sveta odmeva pesem, 1 in 2*.²¹ Na začetku prvega zvezka so zbrane slovenske ljudske pesmi in med njimi 5 s Koroške, 3 iz Rezije, po ena iz Nadiške doline, iz Goriške in iz Beneške Slovenije ter 2 »primorske«. Pod zaglavjem »Ljudske pesmi drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti« dejansko ne najdemo v obsežnem izboru nobene pesmi narodnosti/manjšine. V drugem zvezku je umetnih pesmi skladateljev drugih jugoslovanskih narodov (pre)malo; borbenih pesmi pa je več.

V berilu *Srečno, domovina*²² glede zastopnosti sodobnih zamejskih avtorjev ni nič bolje kot v predhodnih: Zlasti nekoliko starejša zamejska (narodnostna) problematika pa je prisotna v več berilih naših literarnih klasikov. Alojz Gradnik piše o Gosposvetskem polju in ustoličevanju karantanskih knezov; Bogomir Magajna, France Bevk, Alojz Gradnik in Srečo Kosovel pišejo o predvojni Primorski pod Italijo, Prežihov Voranc posebej o utrakvistični (dvojezični) šoli in narodnostnih prizadevanjih koroških Slovencev pred prvo svetovno vojno. Anica Černejeva daje povod za pogovor o zamejcih, ki tudi z NOB vsi niso dosegli združitve z matično državo in še danes nimajo vseh narodnostnih pravic. Za razliko od prevladujoče idealizirane podobe o NOB so v delu berila (naključno) zbrani le teksti, ki govorijo o grozotah vojne in težkih preizkušnjah protifašističnega odpora. Posebno temo predstavlja medvojno preganjanje Slovencev v Srbijo, vlak bratstva in enotnosti ter zaključno vprašanje »V čem se danes uresničuje bratstvo med jugoslovanskimi narodi?«

Jezikovna vadnica *Naš jezik* 5²³ vključuje že znane starejše primorske avtorje in Prežihna. Omenja narečne oblike slovenskega jezika. Med 12 imeni krajev so tudi Dunaj, Trst, Gorica in Celovec, pri Prežihu pa še Peca in Svinja planina. V sestavku »V nemški šoli« je Nemec sinonim za fašističnega okupatorja, kar je danes otrokom že nekoliko manj razumljivo kot v prvih povojnih desetletjih. Dvakrat se učenci sre-

¹⁹ Tone Oblak [et al.]: *Moj prvi atlas*. Učbenik za 3. in 4. razred osnovne šole. 8. ponatis, Ljubljana 1980 [1981].

²⁰ Breda Oblak: *Slovenske pesmi pevala, ko dete me je zibala*. Učbenik in delovni zvezek za glasbeno vzgojo. 4. razred. Prvi natis, Ljubljana 1986.

²¹ Miro Kokol: *Prek sveta odmeva pesem*. Pesmarica za 4. do 8. razred osnovne šole. 1: Ljudske pesmi. 2: Umetne in borbenne pesmi. 7. natis, Ljubljana 1981.

²² Vladimir Cvetko [et al.]: *Srečno, domovina*. Berilo za peti razred osnovne šole. 6. natis, Ljubljana 1981.

²³ Marija Jalen: *Naš jezik* 5. Jezikovna vadnica za 5. razred osnovne šole. Tretji ponatis predelane izdaje, Ljubljana 1981.

čajo s pojavom slovenske ekonomske emigracije in morajo za nalogo napisati pismo izseljenskem otroku (45 in 76). Med ljudskimi pregovori so navedeni tudi srbohrvaški primeri ter dodan pogovor o srbohrvaškem jeziku in jezikih drugih jugoslovanskih narodov — brez omenbe jezikov narodnosti (108—110).

Samo v petem razredu imajo učenci kot obvezen predmet srbohrvaški jezik. *Vadnica srbohrvatskega-hrvatskosrbskega jezika v slovenskih osnovnih šolah*²⁴ je v dveh desetletjih doživela že ducat ponatisov, starost pa se ji pozna pri grafični izvedbi in pri nevljučevanju novejših avtorjev. Koncept učbenika in pouka srbohrvaščine v SRS bi verjetno zaslužil ponovnega premisleka glede številnih vprašanj.

Predmet spoznavanje družbe se zaključi s petim razredom. Učbenik *Naša domovina SFR Jugoslavija*²⁵ je novejšega datuma, kar pa se mu premalo pozna pri opušcanju deklarativnosti in upoštevanju sodobnih vsebin. Zgodovinski lok od skupne slovanske pradomovine do nastanka Kraljevine SHS je vpet vsega v 8 vrstic teksta (str. 5) in v nekaj podnapisov k slikam kulturnoumetniških spomenikov Jugoslavije. Od historičnih dimenzij narodnostnih vprašanj učenci zvedo za to, da je bil v stari Jugoslaviji priznan »le en jugoslovanski narod« (str. 6—7), in kakšne so osnove avnojske ureditve (11). Pri prikazu primorskega sveta ni točna formulacija o predelih, »ki jih je 1918. leta s krivičnim mirom dobila tedanja italijanska država« (29); lapsus je trditev, da je bil v Podgori ustanovljen »prvi partizanski odred« (pač »mornariški«! — str. 31). Posebej je omenjen boj za naše meje po NOB in Titov izrek »Tude ne-čemo — svoje ne damo« (32). Pri slednjem bi bilo od učbenika skoraj preveč pričakovati, da bi opozoril na nekaj tudi v strokovni javnosti malo znanih predhodnih variant izreka — vsaj od Krfske deklaracije, pa do Prežihove brošure »O slovenskih mejah« iz leta 1942. V omenjeni posebni obravnavi učbenikov za spoznavanje družbe smo glede na prikaz povojnih mednarodnih odnosov v Jugoslaviji navedli še vrsto pripomb, ki jih tu ne ponavljamo.

Učbeniki za 6. razred

Iz *roda v rod. Berilo za šesti razred osnovne šole*²⁶ ne vključuje zamejskih avtorjev (v ožjem smislu), pač pa ima zato kar veliko tekstov o tematiki, ki nas zanima v tem pregledu. Urednik je dodal tudi precej koristnih pojasnil. Tako npr. pri bajkah »Rabeljsko jezero« in »Kralj Matjaž«. Pri slednji pojasnilo vojvodski prestol zamenjuje za knežji kamen, čas svobodnega izbiranja deželnih knezov pa tudi ne seže do 14. stoletja. Samo pojasnilo o lokaciji je za Krnski grad premalo. Erjavčevi povesti »Ni vse zlato, kar se sveti« sledijo pojasnila o krajih v Beneški Sloveniji in Vidmu, Magajnovemu »Ananasu« pa vprašanja o narodnostnem sožitju v Trstu. Koroško zastopa Treiberjeva ponarodela pesem »Tam čez jezero«. Pogovor o izseljeništvu in zdomstvu sledi znani Klopčičevi »Mary se predstavi« in sestavku »V tuji šoli«.

Beril z zgodovinsko tematiko, ki vključuje narodnostna vprašanja, je kar precej. Urednik berila je tako pojasnilom k odlomku iz Finžgarjevega dela »Pod svobodnim soncem« dodal še opozorilo o narodnoobrambnem pomenu knjige ob izidu pred prvo svetovno vojno. Bevkovemu berilu »Prvo pismo« sledi pogovor o položaju primorskih Slovencev pod fašizmom. Na mestu sta tudi vprašanja: »Kakšne šole obiskujejo otroci drugih narodnosti pri nas? Ali imajo tudi Slovenci v Italiji in na Koroškem slovenske šole?« Zaradi doslednosti bi seveda dodali še avstrijsko Štajersko in Porabje. Prav tako bi veljalo popraviti v pogovoru o bazoviških žrtvah ob pesmi Pavla Golie »6. IX. 1930« (str. 164—165) ime četrtega ustreljenega iz Vekoslav Bidovec v Alojz Valenčič. Za »Prežihovim« tekstom »Gospodstvo polje« je daljši pogovor o narodnostnem položaju koroških Slovencev. »Avstrijski fašisti«, »Nemci« in »Avstrijci« so v sicer zanimivem tekstu uporabljeni skoraj kot sinonimi in imajo vsi izrazito negativno konotacijo. Pa bi vendar veljalo omeniti tudi katero od konkretnih oblik solidarnosti večinskega nemško govorečega prebivalstva z bojem koroških Slovencev in drugih avstrijskih narodnih manjšin. Ob omenbi »zapuščene kočevske vasi« (197—198) je tudi pojasnilo o »kočevskih Nemcih/Kočevarjih«, ki »jih je Hitler preselil v rajh«; Kočevarji so sicer z drugimi Nemci iz slovenskih dežel sicer že skoraj izginili iz (sloškega) zgodovinskega spomina.

Jezikovna vadnica za slovenščino *Naš jezik*²⁷ vključuje med primeri stavkov vsaj sedem takih s slovensko narodnostno tematiko, France Bevk pa je avtor krajšega berila o prvotnem prebivalstvu Koroške in o Karantaniji.

²⁴ Mila Vlašič-Gvozdič: *Vadnica srbohrvatskega-hrvatskosrbskega jezika v slovenskih osnovnih šolah*. I: Metodične enote 1—4. 12. ponatis, Ljubljana 1984. II: Metodične enote — 5. Sesti ponatis, Ljubljana 1982.

²⁵ Marija Košak — Tomaž Weber: *Naša domovina SFR Jugoslavija. Spoznavanje družbe za 5. razred*. Drugi natis, Ljubljana 1984.

²⁶ Stane Mihelič: *Iz roda v rod. Berilo za šesti razred osnovne šole*. 5. natis, Ljubljana 1983.

²⁷ France Zagar: *Naš jezik. Jezikovna vadnica za 6. razred osnovne šole*. [2. natis], Ljubljana 1981.

*Učbenik za zemljepis*²⁸ je kolektivno delo iz novejšega časa. V obravnavi Evrope brez Sovjetske zveze dosledno opozarja tudi na jezikovno in narodnostno pestrost posameznih obravnavanih regij. Prav malo vrstic teksta pa je namenjenih zgodovinskim koreninam te pestrosti: prikazana je etnogeneza prebivalstva južne Evrope, skiciran narodnostni razvoj v srednji Evropi, omenjeno iztrebljanje Judov in selitve po drugi svetovni vojni.

V didaktičnem kompletu za prvo leto pouka zgodovine kot samostojnega predmeta so poleg učbenika še zgodovinska čitanka, zvezek za vaje, zgodovinski atlas, mapa barvnih diapozitivov in prosojnic. Zaradi pomena zgodovine za narodnostno in domovinsko vzgojo smo pregledali vse štiri tiskane priročnike (o zgodovinskem atlasu bomo spregovorili pri učbenikih za osmi razred). *Zgodovina 6*²⁹ resda obravnava zgodovinska obdobja do 17. stoletja, v splošnem uvodu o zgodovinski vеди pa med viri vseeno ne bi smeli izpasti sodobni fono-video zapisi (str. 4). Na strani 17 so prazgodovinska najdišča v Sloveniji omejena z mejo SRS, kar po moji presoji ni najboljše. Gorica je narisana na naši strani državne meje; skupaj s Trstom, Beljakom, Celovcem in Koprom³⁰ je označena le s slovenskim imenom. Ni povsem jasno, da so na zemljevidu s črnimi označeni današnji kraji. Za tokrat obravnavano tematiko so v učbeniku pomembna poglavja o naselitvi Slovanov na Balkan in prvih državah južnih Slovanov. Pomemben je podatek, da smo Slovenci v 9. stoletju poseljevali 70.000 km². »Danes pa živimo Slovenci le še na kakih 24 tisoč kvadratnih kilometrih; od tega v SR Sloveniji na nekaj več kot 20 tisoč kvadratnih kilometrih« (81). Krnski grad je predstavljen tudi s fotografijo tamkajšnje cerkvice in sliko G. A. Kosa. Ker so že zelo redki Slovenci, ki so videli knežji kamen, bi morda namesto manj povedne fotografije predlagal — lepo po običaju starejših zgodovinskih učbenikov — fotografijo knežjega kamna oziroma podatek, da je na ogled v celovškem deželnem muzeju (83); fotografijo s pojasnilom imajo sicer učitelji v kompletu diapozitivov. Novejša raziskovanja ne absolutizirajo povsem podatka o ne-obstoju slovenskih fevdalcev od frankovske nadoblasti dalje (85), pri čemer navajajo argumente o veljavi slovenščine ob ustoličevanju pred cesarjem, v plemiških prisegah in korespondenci pa vse do podpor prvim slovenskim tiskanim knjigam.

Pomembni so podatki o srednjeveških stikih med južnoslovanskimi ljudstvi, o izoblikovanju meje med Slovenci in Hrvati, »ki se je dokončno izoblikovala za časa turških vpadov (razen v Prekmurju in Istri) ter ostala v glavnem nespremenjena do danes« (89). Učenci najdejo podatke o narodnostni meji še v tekstu in na zemljevidu na straneh 91 in 92. Tekst in zemljevid nista povsem skladna, saj je na zemljevidu »Slovenska narodnostna meja v 15. stoletju« meja v Istri že današnja, pri Čabru tudi slovensko je še ozemlje Žumberka in južno od Lendave. Sam ne bi tako ostro izrisal narodnostne meje na severu; niso označeni v tekstu omenjeni jezikovni otoki. V dvojezično poimenovanje krajev se je prikradla napakica »Trzič/Monfalcone«. Ker je koroški Ulrichsberg poimenovan po Urhu, to ni Šentjurska, ampak Šenturska gora. Zaradi bližine nahajališč svinca je prav Svinška (ali Svinja) planina in ne Svinška planina.

Zemljevid trgov in mest na Slovenskem v srednjem veku vključuje tudi naše današnje zamejstvo. Pač pa so koroške Breže ostale brez nemškega imena Friesach in so povsem napačno locirane, da jih učenci ne bi našli na zemljevidu Koroške. Napačno je narisano tudi, da Glina/Glan teče v Osojsko jezero (117). Na povezanost današnjega zamejstva s celotno narodno zgodovino se učenci lahko spomnijo ob koroškem kmečkem uporu 1478 (145).

Ob selitvi Srbov v 17. stoletju je na strani 159 tudi podatek: »Na zapuščeno zemljo pa so iz revnih goratih predelov pokrajine prišli Albanci, ki danes sestavljajo večino prebivalstva na SAP Kosovu.« Učenec se bo ob tem seveda vprašal, zakaj so bili Albanci le v »revnih goratih predelih« in morebiti še, zakaj ne ob prihodu južnih Slovanov na Balkan in ne pozneje v učbeniku ne zvedo nič o Albancih ali njihovih prednikih. Kratkih omemb bi si verjetno zaslužili tudi vsi drugi naši sosedi, saj so sovplivali na zgodovino jugoslovanskih narodov. Tu naj omenimo še opazanje, da zgodovina v osnovni šoli ostaja evrocetrična, saj ostali deli sveta praviloma prihajajo v to zgodovino šele z odkritji in osvajanji.

Naš najbolj plodni pisec zgodovinskih in geografskih učbenikov Tomaž Weber je tudi avtor knjižice *Zgodovina 6 — vaje*,³⁰ ki prav tako vsebuje nekaj poglavij, zanimivih za naš pregled: naselitev Slovencev, Karantanija, ustoličevanje, prve južnoslovanske-fevdalne države, pomen reformacije in kmečkih uporov za razvoj slovenskega naroda ipd. Pri srednjeveški makedonski državi je tudi aktualizirano vprašanje »Na katere tri sosedne države je danes razdeljen makedonski narod?« (str. 9); vprašanje očitno pozablja na makedonsko manjšino v Albaniji, kar je takorekoč stalnica

²⁸ Slavko Brinovec [et al.]: *Zemljepis za 6. razred osnovnih šol*. [2. natis], Ljubljana 1986.

²⁹ Branko Božič — Tomaž Weber: *Zgodovina 6*. [1. natis], Ljubljana 1985.

³⁰ Tomaž Weber: *Zgodovina 6 — vaje*. 3. natis, Ljubljana 1987.

ne le v učbenikih, ampak tudi v splošni zavesti naše javnosti. Skica »slovenskega ozemlja« je spet omejena na SRS (str. 3); čeprav sta označena tudi Trst in Gorica, ni pa Nove Gorice in Celovca; imena so enojezična. Nekaj pozneje (str. 15) je skica turških vpadov v »slovenske dežele« oziroma »iz Bosne na slovensko ozemlje« brez današnjih meja, označena sta Trst in Celovec, ne pa Gorica in Beljak, ki bi po tematični zemljevida sem verjetno sodila; primorski Tržič/Monfalcone je spet Tržič. Verjetno zaradi ponatiskovanja je zgornja skica na isti strani skoraj neberljiva:

*Zgodovinska čitanka*³¹ je bila pred dvema letoma prenovljena in je delo, treh univerzitetnih učiteljev, zgodovine, kar je med učbeniki za osnovno šolo precejšnja redkost. V čitanki najdemo za našo temo zanimiva berila in komentarje. Tako npr. o spopadih Slovanov z Bizantinci, o bojih Slovencev z zahodnimi sosedmi, berila o samostojni slovenski kneževini, popis ustoličenja na Gosposvetskem polju (z opozorilom, da je knežji kamen danes v celovškem muzeju in da se Krnska gora danes imenuje »Šenturska gora« — prim. pripombi k učbeniku *Zgodovina* 6). Za mednacionalne odnose v Jugoslaviji so zanimivi še nekateri drobci iz beril. Sporočilo o turškem vpadu na Kranjsko 1491 govori o presenečenju, ker »so Hrvati to pot s Turki v miru in da so jim dali vina in kruha« ter niso streljali v opozorilo sosednjim Kranjcem (52). Uskoški poveljnik baron Thurn je po zmagi nad kmečkimi uporniki pri Krškem 1573 sporočil: »Uskokji so močno divjali in ropali, tako da sem se sam moral groziti« (62—63). Za odnos do neslovenskega prebivalstva v Dušanovem srbskem carstvu je značilna določba zakonika, da morajo plačati vlahi in arbanasi dvojno kazen za spore med vasmi, drugi pastirji pa jih ne smejo izrinjati iz njihovih vasi (47). Leopold I. je 1690 svoj poziv na boj proti Turkom naslovil med drugim tudi oziroma celo »predvsem pa albanskemu ljudstvu...« (67).

Učbeniki za 7. razred

Kot prvo med obnovljenimi berili za višje razrede osnovnih šol je jeseni 1987 izšlo *Slovensko berilo za 7. razred*.³² Z izborom besedil še nekoliko »prehiteva« veljavni učni načrt, zato pa opazno upošteva tudi sodobne, zamejske besedne ustvarjalce. Tu so besedila Borisa Pahorja, Valentina Polanška, Marka Kravosa in med vojno v Trstu ubitega Stanka Vuka; ob tekstih pa še pogovor o pomenu slovenske besede za naše zamejce, o upiranju koroških Slovencev proti njihovem odštevanju. Smo s tako zastopnostjo slovenskega zamejstva lahko zadovoljni? Verjetno da, v kolikor bo v preostalih prenovljenih berilih prisotnih tudi vsaj toliko sodobnih zamejskih literatov.

K narodnostnim vprašanjem se učitelji in učenci lahko opreže že kar pri uvodni Prešernovi »Zdravljici«, nato pa še pri »Uvodu h Krstu pri Savici«, Njegoševem »Gorskem vencu«, odlomku iz »Kmečkega punta« Avgusta Šenoe, pri Poljaku Bole-slavu Prusu (piše o prodiranju nemških naseljencev v poljske vasi), pri Tavčarjevem »Tržačanu«, »Zgodbi o radosti« Isaka Samokovlije (življenje bosanskih Židov), pri Ngugi Wa Thionogovem tekstu o odnosih med domačini in belimi gospodarji v Keniji ter pri Kranjčevih »Stricah«, ki pričajo tudi o slovensko-madžarskih odnosih po priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji. Posebej velja opozoriti na to, da je nekaj tekstov v berilu srbohrvaških. Pesem Esada Mekulija o albanskih zdomcih je natisnjena v albanščini in v slovenskem prevodu, enako pa velja tudi za makedonščino pri pesmi Ace Sopova.

Jezikovna vadnica *Naš jezik*³³ v nekaj primerih omenja zamejske kraje, fizika Jožefa Stefana in še kakšen pojem v zvezi z zamejstvom. Stavčni primeri so seveda v vadnici izbrani po drugih kriterijih, zato je zgolj naključje, da je za naš pregled zanimive tematike tu morda nekaj manj kot v ostalih jezikovnih vadnicah.

Ce *Zemljepis za 7. razred osnovne šole*,³⁴ ki sodi med novejša učbenike, ocenjujemo po upoštevanju narodnostne, verske in rasne problematike, lahko zapišemo, da sta se avtorja pri vseh kontinentih ustavila tudi ob teh vprašanjih. Razumljivo je, da obravnavata predvsem sodobne aspekte.

Učbenik *Zgodovina*³⁵ obravnava pomembno zgodovinsko obdobje od slovenskega narodnega prebujenja do združitve v enotno jugoslovansko državo. Učbenik sta napisala univerzitetna profesorja dr. Ferdo Gestrin in dr. Vasilij Melik, ki sta tudi avtorja standardnega monografskega dela o tem obdobju slovenske zgodovine. Učbenik seveda upošteva razvoj na celotnem narodnostnem ozemlju (začnši npr. z razširjenostjo manufaktur — str. 4). Povzemati podatke o dokončnem konstituiranju slovenskega naroda in o razvoju ostalih jugoslovanskih narodov in jugoslovanske misli bi bilo tu odveč. Zato naj le — nekdanji študent obeh avtorjev — zabeležim nekaj vpra-

³¹ Ferdo Gestrin — Milko Kos — Vasilij Melik: *Zgodovinska čitanka* 6. [1. natis], Ljubljana 1985.
³² Gregor Kocijan — Stanko Šimenc: *Vezi med ljudmi. Slovensko berilo za 7. razred osnovne šole*. Prvi natis, Ljubljana 1987.

³³ France Žagar: *Naš jezik* 7. Jezikovna vadnica za 7. razred osnovne šole. 7. izdaja, Ljubljana 1984.

³⁴ Ludvik Olas — Franc Marič: *Zemljepis za 7. razred osnovne šole*. 2. natis, Ljubljana 1987.

³⁵ Ferdo Gestrin — Vasilij Melik: *Zgodovina* 7. 1. natis, Ljubljana 1986.

šanj in pripomb. Ali res lahko trdimo, da se je že v začetku 19. stoletja slovenska vzhodna in južna meja (docela) »ujemala z današnjo mejo med SR Slovenijo in SR Hrvaško« (19)? Lahko smatramo, da so Francozi 1810 »ustanovili v Ljubljani uni-verzo« (33) ali le »licej« oziroma »skromno obliko visokih šol« (34)? Pri dunajskem kongresu je izpuščen poudarek o združitvi Slovencev pod enim vladarjem (35), v šestdesetih letih pa o prenehanju te združitve (96—97). Pri zemljevidu slovenskih dežel sredi 19. stoletja ni povsem jasno, kaj so geografske enote in kaj historične dežele; deželna meja je vršana tudi med južno in severno Štajersko; poimenovati bi veljalo tudi Hrvaško in Benečijo (str. 94; primerjaj navodilo na str. 95 in zgodovinski atlas str. 33).

Na zemljevidu »Tabori na Slovenskem« (98) so izven republiških meja SRS, vsi tabori, pri katerih naj opozorim, da novejši krajevni seznam ne govore o kraju »Buh-lje«, ampak o krajih »Zgornja Buhlja« in »Spodnja Buhlja« (Oberwuchel in Unterwuchel). Pri podatku o Madžarih, ki so zavirali narodnostna gibanja nemadžarskih narodov v ogrski polovici habsburške monarhije, bi ponovil opozorilo glede možnega ustvarjanja ksenofobije do sosednjih Madžarov v celoti (116). Na drugi strani avtorja učenice seznanjata tudi z osnovnimi podatki o začetku albanskega narodnega gibanja (118, 119, tudi 129) in se tako ne omejujejo na prikaz razvoja jugoslovanskih narodov v svetovni in evropski zgodovini obravnavanega obdobja.

Zgodovinska čitanka 7³⁶ je delo istih dveh avtorjev, ki sta pripravila tudi učbenik. V čitanki, je narodnostna problematika omenjena vsaj na dveh ducatih mest. Berila vsebinsko obsegajo različne ilustrativne primere od posameznih podatkov, za današnje slovensko zamejstvo do programskih tekstov II. internacionale. Časovno upoštevajo poldrugo stoletje do prve svetovne vojne, geografsko pa prevladujeta slovenska in ostala jugoslovanska tematika. Na ustreznost izbora nimam pripomb; do-dam naj le opozorilo na (vsaj) tri manjše neomenjene ljudske tabore na Koroškem in na že dlje časa uveljavljeno pisanje »vas«, za koroško narečno »ves« (str. 46—50).

Tomaž Weber je avtor zvezka z vajami za zgodovino 7.³⁷ Vsebino vaj sta poleg učnega načrta seveda opredelila učbenik in čitanka, tako da lahko tudi za vaje ugo-tovimo, da vsebujejo skoraj na vsaki strani kako vprašanje ali napotek za poglobitev znanja o narodnostnih vprašanjih. Nekaj pripomb! Zakaj bi Iva Andriča proglasili za »našega edinega Nobelovega nagrajenca« (14)? Žoprače (ne Zopreče, 21), niso južno ampak severno od Drave, kar ni tako nepomembno, čeprav bi bilo potrebno znak za kraj na zemljevidku prestaviti le za kaka 2 milimetra na sever. O Zgornji Buhliji ali Buhljah smo opombo zapisali že pri učbeniku. Orientacijo učencev lahko moti ne-točno vrisan tok koroških rek Krke in Gline (oziroma nepomembnega pritoka?). Na obravnavanem zemljevidu in na zemljevidu soške fronte (25) bi kazalo razmisliti o dvojezičnem pisanju imen krajev, ki so že kar nekaj časa dvojezični ali sploh niso slovenski (npr. furlanska Gradiška in Turjak).

Za razliko od dosedanjega novi učbenik za družbeno-moralno vzgojo v 7. raz-redu³⁸ ne vsebuje več posebnega poglavja o narodnostni problematiki, kjer je bila razmeroma obsežno povzeta snov, ki jo učenci sicer spoznavajo še pri zgodovini; zem-ljepisu in slovenščini dodano pa tudi razmišljanje o sožitju narodov in narodnosti. Pač pa avtorji (dr. Jože Šter, dr. Maca Jogan, dr. Vekoslav Grmič) sedaj vpletajo ne-katere tovrstne informacije in aktualna vprašanja v obravnavo drugih socio-psiho-loških vsebin. Tako npr. pri obravnavi družine, pomena velikosti, številčnosti in moči posameznih družbenih skupnosti, pomena solidarnosti za napredek nerazvitih pre-delov Jugoslavije ter pri obravnavi religije (kjer ob znanih pogovoru Bevkovega Čedermaca s škofom najdemo tudi 154. člen ustave SFRJ o enakosti »ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj«). Med zani-mivejšimi spodbudami za pogovor v razredu naj omenimo spraševanje, ali »se mo-rajó v skupnosti narodov manjši narodi podrediti interesom večjih narodov? Ali ne pomeni to konca malih narodov?« (str. 23). In dalje: »Primerjaj Libanon in Jugosla-vijo! V čem smo si podobni in v čem različni? Katera nasprotja so v Jugoslaviji v zadnjem času najpogostejša?« (25) Učenci morajo razmisliti tudi, ali je »vrednejše« »v Jugoslaviji nameniti več sredstev za hitrejši razvoj manj razvitih«, ali pa »več sredstev nameniti za spodbujanje izvoza, da bi tako hitreje odplačali tuje dolgove« (25). Nič kaj katehetska metoda torej, saj končno veljavnih odgovorov na nekaj vprašanj doslej niso mogla dati niti najbolj odgovorna jugoslovanska družbenopolitična telesa. Narodnosti v Sloveniji so zelo posredno omenjene le pri družbenem planiranju, ko avtorji sprašujejo, ali so predmetnik in okvirni učni načrti zares enaki za vse raz-rede po Sloveniji.

³⁶ Ferdo Gestrin — Vasilij Melik: Zgodovinska čitanka 7. 1. natis, Ljubljana 1986.

³⁷ Tomaž Weber: Zgodovina 7. Vaje. [1. natis], Ljubljana 1986.

³⁸ Jože Šter — Maca Jogan — Vekoslav Grmič: Družba in socialistična morala. Učbenik za 7. razred osnovne šole. Prvi natis, Ljubljana 1987.

Učbeniki za 8. razred

»Osmo berilo³⁹ Staneta Miheliča je že ućakalo svojo »polnoletnost«. Med vključenimi teksti se jih vsaj ducat posredno ali neposredno dotika narodnostne problematike, ki nas tu posebej zanima. Predvsem gre za omembe posameznih zamejskih krajev in pokrajin, za berila in pojasnila o Primorski pod fašizmom (Bevkovi »Čedermaci«, Kosovelovi »Temni bori«), za pojasnila o prizadevanjih za združitev Slovence (ob Župančičevi pesmi »Osoboditeljem«) ter o Gospodarskem polju (ob Menartovi pesmi »Droh«). Zamejskih avtorjev in sodobne zamejske tematike v tem berilu ni.

Jezikovna vadnica *Naš jezik* 8⁴⁰ govori tudi o indoevropskih in slovanskih jezikih ter o slovanskih narečnih skupinah. Med primeri narečnega govora sta dva s Koroške in eden s Tržaškega. Med bolj ali manj slučajnimi, stavnimi primeri naletimo še na omembe Celovca, Jožefa Stefana, generala Maistra, na zdomskega »bratrance« iz Nemčije, na priključitev večjega dela Primorske k novi Jugoslaviji. Med primeri izgovorjave tujih imen so tudi štiri albanska. »Zamejski Slovenci« je eden od možnih petih naslovov za sestavo vzorčnega izvlečka.

V novem učbeniku *Zemljepis za 8. razred osnovne šole*⁴¹ Marije Košak in Metoda Vojvode je narodnostna problematika ustrežno predstavljena tako po vsebini kot po obsegu informacij, ki jih lahko pričakujemo pri pouku geografije Jugoslavije. V prvem natisu učbenika moti nekaj podrobnosti, na katere opozarjam v že omenjeni analizi in objavi.

Borut Ingolič in (zdaj že pokojni) prof. dr. Jakob Medved sta pred osmimi leti oskrbela sodobno koncipiran in grafično izvrstni *Atlas sveta*⁴² za osnovne in srednje šole. Pregled pokaže predvsem nekatere nedoslednosti pri pisanju krajevnih imen v narodnostno-mešanih področjih, pri uporabi slovenskih eksonimov in pri dopolnjevanju novih izdaj atlasa s kolikor mogoče sodobnimi podatki.

Za razumevanje narodnostne problematike je zelo pomembno poznavanje sodobne zgodovine po prvi svetovni vojni. Obravnava jo letos obnovljen učbenik *Zgodovina* 8⁴³ profesorjev ljubljanske pedagoške akademije Branka Božiča in Tomaža Webra. Čeprav je učbenik nekaj obsežnejši od prejšnjega, je tekst zelo zgošćen, marsikdaj pa učitelje in učenke k razširjanju znanja spodbujajo le vprašanja iz knjige. Narodnostna problematika je na ta ali oni način prisotna skoraj na vsaki drugi strani, zato naj naša opozorila čimbolj strnemo.

Ob razpadu habsburške monarhije je težko enostavno trditi (str. 11): »Nemški del imperija je postal Avstrija, Ogrska je postala Madžarska.« Pri nastajanju Jugoslavije nas faksimile podpisov za majniško deklaracijo iz občine Marija na Zilji nazorno spomni, da je bilo gibanje tedaj res vseslovensko. Posebno poglavje je namenjeno boju za naše severne in zahodne meje po prvi svetovni vojni (21–25). Med drugim besedilom iz prejšnjega učbenika⁴⁴ je v novem ponovljen tudi stavek, da so na Koroškem »konec oktobra 1918 prevzeli oblast Nemci«; oblast so imeli trdno v rokah že od prej. Ker so se Maistrovi borci upravičeno pritoževali, da o uspehih in pomenu njihovega boja v učbenikih ne piše skoraj nič,⁴⁵ je besedilo o boju za severno mejo tokrat precej dopolnjeno; general Maister s svojimi borci pa je dobil tudi sliko. V podrobnostih bi svetoval še nekaj popravkov: med drugim ne bi govoril o neuspešnem »vdoru« slovenskih prostovoljcev aprila 1919 in o »prepoznem« prihodu srbske vojske spomladi 1919; popravil bi podatke o sprejemanju plebiscitnih določb, vključil bi natančen rezultat glasanja ipd. Zemljevid o plebiscitu je bolj poveden kot v prejšnjem učbeniku, Dobro! vas pa se je arhaizirala v »ves«. Število Slovencev v Porabju, ki so po obeh vojnah ostali na Madžarskem, se je od prejšnjega učbenika dvignilo z 10 na 15 tisoč, obakrat »po naših cenitvah«. Da bi pod Avstrijo po prvi vojni ostalo »okoli 50 tisoč Slovencev«, je nizka ocena. Stara jugoslovansko-italijanska meja ni tekla čez Blegoš. Na zemljevidu zahodnih mej je nekaj izboljšav; ostala je nepotrebna kratica »AO« v legendi, moteče poudarjeno je rečno omrežje (slednje velja tudi za zemljevid z isto predlogo na str. 164).

Zgodovinski učbenik na več mestih govori o narodnostnih nasprotjih v predvojni Jugoslaviji in za prva leta ne zamolčuje, da tudi KPJ »tedaj še ni razumela porednega narodnega vprašanja v novi večnarodni državi« (27). Iz starega učbenika prevzeti zemljevid »Nova upravna razdelitev Kraljevine Jugoslavije po letu 1929« (31) poleg večinskih narodov na celih ozemljih — identičnih z današnjimi zveznimi republikami

³⁹ Stane Mihelič: *Osmo berilo za osnovne šole*. 12. natis, Ljubljana 1985.

⁴⁰ France Zagar: *Naš jezik* 8. Jezikovna vadnica za 8. razred osnovne šole. 6. izdaja, Ljubljana 1985.

⁴¹ Marija Košak — Metod Vojvoda: *Zemljepis za 8. razred osnovne šole*. Prvi natis, Ljubljana 1987.

⁴² *Atlas sveta za osnovne in srednje šole*. Uredila Borut Ingolič in Jakob Medved. Prvi ponatis, Ljubljana 1984.

⁴³ Branko Božič — Tomaž Weber: *Zgodovina* 8. [1. natis], Ljubljana 1987.

⁴⁴ Branko Božič — Tomaž Weber: *Zgodovina* za 8. razred. 8. ponatis, Ljubljana 1983.

⁴⁵ Primerjaj npr. Ervin Mejak: *Pomanjkljivi zgodovinski učbeniki*. — TV-15, naš tovariš, Ljubljana 10. 1. 1986.

— ne upošteva prisotnosti manjšin (oziroma niti albanske večine), ne Srbov na Hrvaškem, ne spremembe slovensko-hrvaške meje pri Čabru. Ob prikazu razraščanja totalitarizmov v svetu in ob jugoslovanskih odmevih nanje se zdi, da sta avtorja preveč prizanesljiva do Stalinove notranje in zunanje politike (ob svetovni gospodarski krizi, prvih dveh letih druge svetovne vojne).

»Zamejski Slovenci med obema vojnama« je naslov posebnega poglavja na straneh 50—54. Slika plakata škvadristov iz Vodnjana (Dignano) ne more biti »dokaz poitalijančevanja primorskih Slovencev«. Železna Kapla je enkrat (od dveh omemb) še ostala »Kaplja«. »Zelo nevarne zahteve po ponovnem popisu prebivalstva« za koroške Slovence same po sebi niso bile, kot nasploh niso nevarni popisi, katerih rezultatov oblasti ne zlorablajo. Ni točno, da »so leta 1910 po tedanjem načinu štetja (občevalni jezik) našli na Koroškem še 66.000 Slovencev« in »leta 1923 komaj še 39.000«. Popraviti je treba številki, precizirati območje (meje Koroške so se seveda med tema letoma spremenile); leta 1923 so popisovali jezik, »v katerem kdo navadno misli in ki ga najlaže govori«, primerno bi bilo dodati še katastrofalne uradne podatke iz leta 1934. Tako kot danes ni bilo v medvojnem obdobju predvsem problematično zmanjševanje števila, praktično neobstoječih »slovenskih šol in razredov«, ampak izrinjanje slovenščine iz utrakvističnih (dvojezičnih) šol. Skoraj nedopustno je ne-navajanje skupne izjave KPJ, KPI in KPA iz leta 1934 o reševanju slovenskega vprašanja. Pri oznaki položaja koroških Slovencev bi si dodatno želel vsaj omembe delovanja dveh slovenskih deželnozbornih poslancev, izhajanja »Koroškega Slovencev«, aktivnosti prosvetnih in združnih organizacij. Vsaj stavek bi veljalo nameniti štajerskim Slovencem. Če informacija o porabskih Slovencih poseže v današnji čas, ko jih »tam« še danes živi okoli 5000« (»kar znaša vsaj 86,6 odstotkov prebivalstva na tem ozemlju«), je treba kaj reči še o poinformbirojski genocidni politiki (kako sicer razložiti padec od zgoraj omenjenih 15.000 Slovencev ob koncu druge vojne?) in o pozitivnih prizadevanjih madžarskih oblasti v zadnjem desetletju. Na zemljevidu k temu poglavju je vrisana na italijanski strani današnje meje že kar »N. Gorica«, imena so enojezična, na skrajnem severovzhodu naj bi etnična meja segala še preko Monostra. Zaradi boljše orientacije bi dopisal še Šmohor in Radgono in vrisal Vrbsko jezero. (Čeprav za potek narodnostne meje niso tako pomembna, so vrisana Osojko, Bohinjsko in celo Blejsko jezero). Brez povečevanja potrebnega prostora bi na prazni strani konec poglavja lahko vnesli predlagane dodatke. Koristno bi si bilo ogledati tudi dva novejša učbenika o tej tematiki, ki sta izšla v Celovcu⁴⁶ in v Trstu.⁴⁷

Ker si ne bi želel nakopati očitka, da zaradi preštivilnih dreves ne vidim (lepega zelenega) gozda, naj pripombam k nacionalni problematiki v drugi svetovni vojni in k vključevanju naših zamejcev v skupni narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov skričim na opozorilo o izpuščenem podatku o 50.000 za izselitev pripravljenih koroških Slovencih, o lapsusu glede števila preseljenih nemških Kočevarjev (obojje str. 85) in na predlog za vključitev obeh ljubeljskih taborišč in tržaške Rižarne k seznamu taborišč in zaporov (128—129).

S primernim poudarkom je v učbeniku prikazan povojni boj za pravičnejše slovenske (in jugoslovanske) severne in zahodne meje. V podrobnostih bi iskal manj »nasilen« izraz za zavezniško »okupacijo« Avstrije. Odpraviti je treba precej razširjeno zmoto o tem, da avstrijska državna pogodba Avstrijo obvezuje k nevtralnosti, dodati pa kaj iz njene resnične vsebine. Ker učbenik ne našteje, katere manjšine so bile s sedmim členom pogodbe zaščitene, so spet prezrti štajerski Slovenci: učenci pa so prikrajšani za informacijo, da je člen izključno rezultat (resda minimalni) prizadevanj Jugoslavije, da zaščiti svoje manjšine (v prejšnjem učbeniku je bilo tega nekaj več). Bolj natančno bi bilo treba zapisati, da je Jugoslavija leta 1954 dobila le majhen delček cone A STO, sicer pa iz zemljevida ni razvidno, da bi od cone A Jugoslavija sploh kaj dobila (138—140, 164). O odnosih z drugimi sosednjimi državami, o načrtih za novo ureditev Balkana, o prizadevanjih za združitve makedonskega naroda je v učbeniku zapisanega vse premalo. Enako velja za povojni razvoj naših sosed; učenec zve za odpravo monarhije v Egiptu, ne pa za isto npr. v Italiji.

Pripomb na predstavitev povojne zgodovine, ki je v učbeniku sedaj upravičeno bolj prisotna, bi bilo možnih še več, a vrnimo se k prikazu narodnostnih vprašanj. Kanalska dolina je izpuščena kot del slovenskega poselitvenega ozemlja v Italiji. Manjšinskih pravic v Italiji poleg Slovencev ne uživajo le še Francozi v Aosti, kot bi bilo mogoče sklepati iz besedila. Ob Slovenski kulturno-gospodarski zvezi obstoji še Svet slovenskih organizacij kot druga osrednja organizacija Slovencev v Italiji. Osimski sporazumi ne predstavljajo kakšnega posebnega mejnika za manjšini (narodnosti) na obeh straneh naše zahodne meje. Med formulacijami, ki bi zaslužile določenih

⁴⁶ Valentin Inzko [et al.]: Zgodovina koroških Slovencev od leta 1918 do danes z upoštevanjem slovenske zgodovine. Klagenfurt/Celovec 1985.

⁴⁷ Ivan Artač: Človek in čas — tretji del. Evropa po letu 1815. Trst 1986 (cit. po recenziji v tržaškem Novem listu 27. 11. 1986).

korektur, omenimo trditve, da so avstrijske »oblasti že leta 1958 podprle boj proti dvojezičnemu pouku« (celo odpravile so tako obveznost), »da obiskuje dvojezični pouk komaj četrtina slovenskih otrok« (nihče več ne ugotavlja narodnostne 'pripadnosti otrok), da »nemški nacionalisti vztrajno zahtevajo 'ugotavljanje' slovenske manjšine in odpravo dvojezičnih napisov« (po letu 1976 prva trditev ne drži več, druga pa zmotno navaja na misel, da dvojezični napisi sicer nasplošno obstoje). Pri fotografiji celovške slovenske gimnazije bi veljalo opomniti na napis, spremenjen v »koncentracijsko taborišče za Slovence« (163—165). Pri obeh manjšinah (in pri Slovencih na Štajerskem ter porabskih Slovencih) bi si želel še kakšen konkreten podatek, ki izpričuje njihovo vitalnost. Avtorja sta v učbenik vključila nekatera Titova in Kardeljeva opozorila glede nerešenega položaja manjšin (narodnosti) v Jugoslaviji. Težko pa si zamišljamo učbenik, ki ne omeni dogodkov na Kosovu v osemdesetih letih vsaj kot enega od kriznih pojavov, ki se jim avtorja v besedilu nista izognila (165—166).

Letos je izšla tudi nova *Zgodovinska čitanka 8.*⁴⁸ Avtorja Štefka Zadnik in Ivan Križnar, raziskovalca naše najnovejše zgodovine, sta svojo starejšo čitanko⁴⁹ uskladila z veljavnim učnim načrtom in s predlogi avtorjev učbenika. Med novimi berili za povojno obdobje so kar v večini taki, ki so zanimivi za našo naslovno tematiko. Enako bi lahko rekli pravzaprav za vso čitanko. Ker znaten del beril predstavljajo deklaracije, proglasi in teksti ustavnega značaja, je nujno, da učenci tudi pri narodnostnih vprašanjih zvedo predvsem za programe, manj pa za konkretne manifestacije in zgodovinski razvoj odprte problematike. Tudi zato je škoda, da je ob krčenju čitanke izpadel spominski tekst o koroškem partizanstvu. Ob členu 7 avstrijske državne pogodbe in ob delih osimskih sporazumov bi si želel še kakšnega manjšinskega dokumenta o preganjanjih in krivicah, ki jih doživljajo po vojni. »Pogodba o Avstriji« se imenuje »Državna pogodba o obnovitvi (Wiederherstellung = Re-Etablissement) neodvisne in demokratične Avstrije« in običajno o njej govorimo kot o »(Avstrijski) Državni pogodbi« (str. 96). Glede pomena Osimskih sporazumov za manjšinsko vprašanje (npr. v primerjavi s Posebnim statutom) smo nekaj že rekli pri učbeniku; siceršnji pomen sporazumov seveda povsem opravičuje njihovo vključitev v čitanko. Tako kot v učbeniku je tudi v čitanki »zamolčan« Zakon o združenem delu. Post-Titovsko obdobje in segment mednarodnih odnosov v njem ilustrirajo spremembe poslovnika predsedstva SFRJ, ki so 12. 5. 1980 določile vrstni red republik in pokrajin pri predsedovanju in podpredsednikovanju zveznemu predsedstvu. Kot pri nešolskih zbirkah zgodovinskih virov je prepuščeno predvsem dokumentom samim, da spregovorijo bralcem, zato je razumljiva sorazmerna skopost uredniških komentarjev, ki jih v našem primeru praviloma nadomešča že sam učbeniški tekst.

Nekaj pripomb se je nabralo tudi ob pregledu zvezka *Zgodovina 8 — vaje*.⁵⁰ Hudo napačno so vrisane nekatere državne in deželne meje na zemljevidu jugoslovanskega ozemlja pred prvo svetovno vojno (str. 4). Na skici po prvi vojni izgubljenega slovenskega narodnostnega ozemlja ni označeno področje porabskih Slovencev in Slovencev na avstrijskem Štajerskem (10). Ponovljena je varienta zemljevida upravne in narodnostne razdelitve Jugoslavije leta 1929 (11); pripombe smo omenili že pri učbeniku. Vsa šestnajsta stran je namenjena naslednji nalogi: »Naštej nekaj dokazov, da narodna zavest zamejskih Slovencev v obdobju med vojnami kljub zatiranju ni zamrla. a) V Italiji, b) V Avstriji oziroma Nemčiji.« Slovenci na Madžarskem so prezrti, kar pa je tudi odraz vsebine učbenika in stanja raziskanosti tega posebnega poglavja naše zgodovine. Skica in vprašanja »Kdaj so Slovenci na Koroškem prvič videli slovenske partizane? V katerem pohodu?« sugerira napačen odgovor, češ da naj bi se to zgodilo šele ob spopadu pri Robežu. Zaradi pomena te prve partizanske zmage na severni strani Karavank naj dogodek v vajah seveda ostane, pač pa je treba zastaviti pravilno prvo vprašanje (19). Značilno, a nesprejemljivo je, da sta celotnemu povojnemu obdobju v vajah namenjeni le dve strani (22—23). Skoraj neizogibno se zdi, da so tu vključena naslednja vprašanja: »Preglej skico, atlas in skico v učbeniku. a) Opiši razliko med potekom naše zahodne meje po prvi svetovni vojni in po koncu druge svetovne vojne. b) Zakaj je nastala ta razlika? c) Preglej narodnostno mejo Slovencev in povej, kateri predeli so še ostali zunaj meja FLRJ. d) Kako danes rešujemo ta problem?« Nerodno je le, da omenjene skice v vajah ni; zadošča pa, da jo učenci najdejo v učbeniku in v atlasu.

Zgodovinski atlas za osnovne šole.⁵¹ pri katerem je od slovenskih avtorjev sodeloval profesor Tomaž Weber, je osnovnošolcem višjih razredov nujen pripomoček za orientacijo v prostoru in času. Kljub dolgoletnemu ponatiskovanju pa se slovenska

⁴⁸ Štefka Zadnik — Ivan Križnar: *Zgodovinska čitanka 8*. 1. natis, Ljubljana 1987.

⁴⁹ Štefka Zadnik — Ivan Križnar: *Zgodovinska čitanka za 8. razred osnovnih šol*. [1. izdaja], Ljubljana 1970.

⁵⁰ Tomaž Weber: *Zgodovina 8 — vaje*. [1. natis], Ljubljana 1987.

⁵¹ *Zgodovinski atlas za osnovne šole*. Priredila Josip Lučič in Blagota Drašković. 9. izdaja, Zagreb 1987.

izdaja še vedno ni otrsela kopice vsebinskih napak in jezikovnih malomarnosti pri prevajanju iz srbohrvaščine. Napak, ki jih je našel in jeseni 1987 v »Teleksu« objavil Vladimir Jerman,⁵² mi tu ni treba ponovno naštevati, pridružim se lahko le njegovi zgroženosti. Za našo temo so zanimivi zemljevidi selitev ljudstev, posebej še selitev Slovanov na Balkan ter prvih držav južnih Slovanov. Pri zemljevidu slovenskih dežel v 15. in 16. stoletju bi si želel nekaterih popravkov pri vrisani narodnostni meji in pri poimenovanju krajev (str. 21: Naborjet ni Najboret, Bekštanj ni Bekštajn, Slovenji Plajberk ni samo Plajberk, Obirsko ni Obir). Zemljevid pred odkritji v 15. in 16. stoletju Evropi neznanih kultur upošteva tudi še vedno malo poznane in pri nas podcenjevane kulture črne Afrike (23). Vprašaja glede posameznih krajevnih imen na Koroškem se ponovita še na straneh 26 in 33.

Posebne težave so imeli kartografi z risanjem deželnih in državnih meja, kar pa je v historičnem atlasu eden najpomembnejših podatkov. Tako sta na več odsekih napačno vrisani štajerska in koroška meja (35); na zemljevidu Evrope po oktobrski revoluciji imamo hkrati vrisani staro avstrijsko-italijansko in poznejšo jugoslovansko-italijansko mejo (39); v letu 1943 se na zemljevidu nenadoma začne pojavljati poveljna jugoslovanska zahodna meja (48); zemljevid mej v Istri in Kvarnerju po 1. in po 2. svetovni vojni je ostal brez srednje in severne Primorske, priključene k Jugoslaviji; v legendi je zmeda z republiško in državno mejo, leta 1954 pa naše zahodne meje še ne moremo opisati kot meje »med SFRJ in Italijo« (53). Pomembno je, da je pri zemljevidu balkanskih vojn vrisano makedonsko etnično ozemlje (36). Napačno pa je, da je pri poskusih združevanja Jugoslovancev zaradi manjkajoče oziroma prekratke puščice izpuščena Koroška; Istrra je pravilno upoštevana ne glede na izid diplomatskega boja (40); na istem mestu v legendi ni mogoče spregledati napačnega prevoda »Države SHS« v »Dežele Slovencev, Hrvatov in Srbov«. Kot omenjeno že pri učbeniku, bi k taboriščem na zemljevidu s strani 45 lahko dodali še ljubeljskega (oziroma oba ljubeljska) in tržaško Rižarno. Na zemljevidu NOB v letu 1943 bi lahko označili tudi manjše osvobojeno ozemlje na Koroškem (48). Na strani 50 je treba von Lohrovo kapitulacijo datirati z 9./10. 5. in ne s 15. 5. 1945; smer osvobajanja Koroške ni bila le z zahoda na vzhod. Tudi v zgodovinskem atlasu pri datumu ustanovitve OF prevladuje tradicija (27. 4.) pred ugotovljeno zgodovinsko resnico (26. 4. 1941; str. 51). Zdi se, da je dvojezično poimenovanje nekaterih krajev v naši sosesčini in na Obali prodrla le na koncu atlasa (54—56).

Letošnja izdaja šolskega zgodovinskega atlasa v primerjavi z izdajo izpred dveh desetletij⁵³ ne vključuje zanimivega zemljevida migracij jugoslovanskih narodov od 15. do 18. stoletja, ki je v marsičem omogočal lažje razumevanje sodobne narodnostne problematike v Jugoslaviji (str. 25). Izpadel je mini-zemljevidek »Narodnosti v Avstro-Ogrski« (43), za katerega se mi zdi, da ni ustrezno nadomeščen nikjer drugod v veljavnem kompletu učbenikov. V učbenik se je iz atlasa preselil zemljevidek koroškega plebiscitnega ozemlja (57).

Pred desetletjem sta prof. dr. Vojan Rus in Jože Šter za osmošolce pripravila učbenik *Družba in socialistična morala*.⁵⁴ Zaradi prenovne predmetnika je sedaj v pripravi že nov učbenik za osmi razred, nekatera poglavja iz sedanjega pa že obravnava novi učbenik istega predmeta za sedmi razred. To velja npr. za poglavje o cerkvi, morali in socializmu, ki ga v obravnavanem učbeniku uvaža pogovor Martina Cedermaca s svojim škofofom (str. 55—60); pogovor je zelo zanimiv tudi za našo ožjo tematiko, saj osvetljuje razvoj cerkvenega stališča do manjšin. Po prikazu pozitivnega in negativnega deleža slovenskih kristjanov v NOB avtorja za sedanji čas zapišeta še: »Klerikalizem poskuša lažno prikazati, kot da Zveza komunistov izdaja slovenski narod... Novi klerikalizem poskuša dokazati, da Slovenija samo izgublja v Jugoslaviji in želi Slovenijo odcepiti od Jugoslavije« (74). Berilo opozori na delovanje politične emigracije (74—75), zamudi pa priložnost za razlago verskih značilnosti in posebnosti po različnih delih Jugoslavije, kar bi bilo zanimivo za poznavanje širše narodnostne problematike. Poglavje »Socialistična Jugoslavija in religija« (77—79) ostaja tako precej načelno in omejeno predvsem na odnos do rimokatoliške cerkve.

Na več mestih se učbenik bežno dotika nekaterih aspektov narodnostnih vprašanj: ksenofobije (40), odnosa med velikimi in malimi narodi (53), pomoči nerazvitim jugoslovanskim republikam in pokrajinam (92), odnosa med narodi in plemeni, apartheida in versko-narodnostnih nasprotij v tretjem svetu (108). Kot o posebni obliki manifestacije nacionalnega v svetu poglavje učbenika (127—150) govori o internacionalizmu, posebej delavskem in socialističnem, o odnosih med komunističnimi stranikami, o politiki neuvrčenosti in o pomenu Organizacije združenih narodov.

⁵² Vladimir Jerman: Muke po Janezku. — Teleks, Ljubljana 24. 9. 1987, št. 39, str. 17—18.

⁵³ Zgodovinski atlas. Uredil Zvonimir Dugački, slovenski prevod Tomaž Weber. 2. dopolnjena izdaja, Zagreb 1968.

⁵⁴ Vojan Rus — Jože Šter: Družba in socialistična morala. Učbenik družbenomoralne vzgoje za 8. razred. 3. ponatis, Ljubljana 1981.

Nekaj splošnih opažanj

Ce naj dodam še sumarna opažanja po posameznih predmetih, velja glede slovenščine zapisati prepričanje (upanje), da novejšje izdaje učbenikov bolj upoštevajo zamejske avtorje in sodobno narodnostno tematiko. Zaokrožene predstavitve literarne ustvarjalnosti v različnih delih slovenskega zamejstva pa verjetno še nekaj časa v osnovnih šolah ne moremo pričakovati. Doslej med gradivom za literarne mape pri pouku slovenščine na razredni stopnji še ni nobenega zamejskega avtorja, tudi v letošnjih izdajah map ne.

Medtem ko sem pregledoval pisanje učbenikov, je inštitutska kolegica Sonja Novak-Lukanovič analizirala učne programe in predmetnike v SRS, in to tako pri šolah v slovenskem jeziku, kot tudi v italijanskem ter slovenskem-madžarskem.⁵⁵ Zanimalo jo je predvsem, »kako in pri katerih predmetih je obravnavana narodnostna problematika, oziroma na kakšen način se uresničuje »vzgoja za sožitje«. Med ugotovitvami omenimo le to, da učenci v slovenskih šolah »ne zvedo popolnoma ničesar o literarni ustvarjalnosti pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti«. Praktično isto velja tudi za italijansko in madžarsko literaturo nasploh in še za glasbeno izročilo obeh sosednih narodov. Kot smo že sami opazili pri pregledu učbenikov, učni načrti spregledujejo »etnično skupino — Rome, ki prav tako živijo v Sloveniji in obiskujejo osnovne šole« (slovenske in dvojezične). Novak-Lukanovičeva predvsem na podlagi analize učnega načrta in predmetnika splošnega kulturnega področja pa tudi predmetov družbeno-ekonomskega področja v zaključku vseeno ugotavlja, da programi »osnovne šole v SR Sloveniji zagotavljajo, da si učenci pridobijo osnovno znanje o narodih in narodnostih v Jugoslaviji in si tako izoblikujejo odnos do te problematike« (str. 98).

Glede spoznavanja jugoslovanske narodnostne problematike se lahko strinjamo z opažanji Novak-Lukanovičeve o pomembnosti beril in literarno-zgodovinske obravnave »ne-slovenskih jugoslovanskih avtorjev pri pouku slovenščine in pri enoletnem pouku srbohrvaščine. Obseg tega spoznavanja in medsebojno upoštevanje v osnovnošolskem učnem procesu po naših republikah je še vedno odprta diskusijska tema kot odmev na razgreto razpravo o »skupnih jedrih«.

*Program življenja in dela osnovne šole*⁵⁶ med nalogami družbenoekonomskega vzgojno-izobraževalnega področja posebno pozornost posveča »razvijanju ljubezni do svojega naroda in domovine kot skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti« (str. 4) »ter do drugih narodov sveta« (6). Učnovzgojni smotri so še posebej konkretizirani in podrobneje razdelani za spoznavanje družbe, zemljepis, zgodovino in družbenomoralno vzgojo. Ne da bi tu podrobno primerjal učni načrt za posamezne razrede in posamezne predmete, lahko zapišem splošen vtis, da učbeniki kar zvesto sledijo zahtevam učnega načrta. Že iz tega dokumenta pa izhaja marsikatero ponavljanje, ki ni vedno smotno in neobhodno potrebno. Na drugi strani bi morda veljalo še bolj poudariti povezanost obravnave narodnostne problematike pri pouku posameznih tem pri različnih predmetih. Kot skupno značilnost lahko izluščimo tudi prevladujočo ne-problemsko obravnavanje še kako pereče sodobne narodnostne problematike in njenih korenin v najnovejši zgodovini.

Na nekateré čeri pri pisanju in uporabi učbenikov za spoznavanje narave in družbe (SND) na začetni stopnji šolanja je opozorila že pred časom ena od avtoric Mira Cencič. Med drugim je glede večkrat kritiziranega cikličnega ponavljanja obravnave prazničnih dni zapisala, da je nevarno, da »pride v praksi do ponavljanja deistev brez poglobljanja in širjenja vsebine.«⁵⁷ To je bil tudi eden izmed očitkov, ki jih je učbenikom SND namenila publicistka Alenka Puhar.⁵⁸ Izgleda, da je javna kritika pospešila tako strokovne priprave na pisanje novih učbenikov kot tudi na spremembo učnega načrta s programom predmeta SND.⁵⁹

Probleme razvoja učbeniške literature spoznavanja družbe (SD) je v posebni razpravi osvetlil Tomaž Weber.⁶⁰ O delovno zasnovanih učbenikih iz začetka osemdesetih let pravi: »Nova doba je povzročila v svoji učbeniški zasnovi pravi šok, med izvajalci

⁵⁵ Sonja Novak-Lukanovič: Narodnostna problematika v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji. Raziskovalna naloga Inštituta za narodnostna vprašanja. Ljubljana 1986.

⁵⁶ Program življenja in dela osnovne šole. 3. zvezek: družbenoekonomsko, vzgojno-izobraževalno področje. Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1984.

⁵⁷ Mira Cencič: Nekaj misli o vsebini spoznavanja narave in družbe v prvem in drugem razredu. — Vzgoja in izobraževanje. Ljubljana 14/1983, št. 3, str. 35–37.

⁵⁸ Alenka Puhar: Nezmosna puhlost šolanja. — Nova revija. Ljubljana 1986, št. 52–53, str. 1474–1487. Ponatis v: Otrok in družina. Ljubljana, oktober in november 1986. Avtorica se sicer ne ustavlja posebej ob vprašanjih, ki nas tu zanimajo.

⁵⁹ Janko Svetina: Osnovnošolski učbeniki SND. Kako se lahko zamaže učni načrt. — Dejo. Ljubljana 6. 12. 1986.

⁶⁰ Tomaž Weber: Problemi razvoja učbeniške literature spoznavanja družbe v osnovni šoli in dela z njo. Od domoznanstva do spoznavanja družbe. — Vzgoja in izobraževanje. Ljubljana, 17/1986, št. 6, str. 33–35. — Isto tudi (z obrnjenim naslovom) v: Sodobna pedagogika, Ljubljana, 38/1987, št. 1–2, str. 49–54.

vzgojno-izobraževalnega procesa, pa tudi med starši. Nenadoma se določenega pojma namreč ni bilo mogoče več na pamet naučiti, treba je bilo opazovati, brskati, iskati, zbirati, delati«. V sodelovanju s 395 učitelji je Zavod SR Slovenije za šolstvo v letu 1985/86 spremljal tudi izvajanje prenovljenega učnega načrta za SD. Poročilo pravi, da so učitelji kritično ocenjevali učbenik za SD v 4. razredu, »utemeljitev odgovorov in predlogov za izboljšanje učbenika pa je malo, pa še ti so splošni.⁶¹ Učitelji so v *Mojem prvem atlasu* pogrešali več zgodovinske tematike. Predlagali so, da se v učni načrt vključita tudi temi »Zamejski Slovenci — moč slovenske skupnosti, NOB na Primorskem«, že v 4. razredu pa bi bilo treba več poudarka dati »patriotični vzgoji in vzgoji za sožitje med narodi.« Ker je učbenik za SD v 5. razredu nastal že pred prenovno učnega načrta, v njem niso obdelane sedaj predpisane teme: »Odnosi naše družbene skupnosti do pripadnikov naših narodov v zamejstvu ter izseljencev in začasno zaposlenih v tujini. — Učenci se pogovorimo o naših ljudeh v tujini in o skrbni matične domovine. — Seznanimo jih z razvojnimi načrti in nalagami SFRJ.«

Pri predmetu **družbenomoralna vzgoja** (DMV) po izidu novega učbenika za 7. razred z zanimanjem lahko pričakujemo že najavljeni učbenik za 8. razred, saj je pri razdelitvi obravnavane tematike očitno prišlo do precejšnjih premikov. V svojem razpravljanju o uresničevanju družbeno moralne vzgoje je Milan Divjak⁶² posebno pozornost posvetil prav patriotični vzgoji in vzgoji za mednarodno razumevanje, pogovorom o naših ljudeh zunaj državnih meja in o naših sosednjih deželah. To naj bi bilo posebej prisotno v 5. razredu, ko pa za DMV še ni posebnega učbenika in so vsebine tega predmeta prepuščene pogovoru učitelja z otroki, deloma pa zajete v učbenikih ostalih predmetov. V učnem načrtu DMV so za naš pregled v 4. razredu zanimive teme npr.: »Življenje v naši domovini: Moč slovenske skupnosti (vrednotenje stvaritev posameznikov in dosežkov naroda). Odgovornost vseh, tudi učencev do jezika. Prizadevanje med narodi in narodnostmi za uspešno sodelovanje in sožitje. — Nudenje podpore zamejskim in drugim Slovincem v tujini v prizadevanju za njihov nacionalni razvoj in obstoj. Pomoč učencem, ki se vračajo iz tujine v naše šole«. Tematika se delno ponovi in delno razširi v 5. razredu: »Življenje v naši širši domovini: Kaj nas združuje (Zgodovinska preteklost, zlasti NOB, bratstvo in enotnost, medsebojna gospodarska povezanost, samoupravljanje, solidarnost in vzajemnost, obramba socialistične domovine). — Odnosi med našo družbeno skupnostjo in našimi narodi v zamejstvu ter izseljenci in začasno zaposlenimi v tujini.«

Ker za obravnavo teh vsebin pogosto ne zadoščajo niti vsi šolski predmeti skupaj, že učni načrt opozarja na posebno vlogo **interesnih dejavnosti**. Pri razširjanju vednosti o mednarodnih odnosih in o našem zamejstvu ter pri razvijanju pozitivnega in aktivnega odnosa mladih do domovinske in narodne zavesti je prav gotovo pomembno in uspešno delo klubov OZN, zgodovinskih⁶³ in zemljepisnih krožkov, gibanja »Znanost mladini«, Gašperjeve bralne značke⁶⁴ ipd.

Skupna pripomba pri učbenikih **zemljepisa** je nedoslednost pri pisanju krajevnih imen na dvojezičnih ozemljih. Čeprav v skladu z učnim načrtom učbeniki obravnavajo veliko aspektov narodnostne problematike, med slovenskimi regijami na osnovnošolski stopnji niso celostno predstavljene zamejske pokrajine. To učbeniško pomanjkljivost delno popravlja »Geografski obzornik« s posebno dvojno številko, posvečeno geografski obravnavi narodnih manjšin. V tem zvezku je Maja Umek zapisala, da je poznavanje našega zamejstva pri učencih po končani osnovni šoli »zelo splošno in nenačeto. Zaradi pogoste obravnave manjšin v šoli, pogostih vesti iz zamejstva v dnevnih časopisih, na radiu in televiziji imajo občutek, da o manjšinah dovolj vedo, celo da se tem vsebinam posveča preveč časa. Razdrobljenost učne vsebine o manjšinah med različne predmete in na različne stopnje verjetno povzroča občutek nasičenosti, po drugi strani pa se zaradi razdrobljenosti nivo pouka ne more bistveno spreminjati, kljub različnim pristopom učnih predmetov.«⁶⁵ Umekova je v istem prispevku objavila tudi podrobno, metodično pripravo učne teme »Zamejska Slovenija« za 4–5 šolskih ur. Čeprav je napotek namenjen srednješolskim učiteljem, ga bodo s pridom lahko uporabili tudi osnovnošolski.

⁶¹ Poročilo o evalvaciji učnih načrtov od 1.–4. razreda osnovne šole. Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana 5. 3. 1987. Poglavlje o SD je pripravila svetovalka Prvenka Turk, ki se ji zahvaljujem za koristne napotke pri nastajanju pričujočega mojega teksta.

⁶² Milan Divjak: Uresničevanje družbenomoralne vzgoje v 5. razredu osnovne šole. — Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana, 16/1985, št. 3, str. 49–53. Isti avtor piše o DMV v 6. razredu v istem letniku Vzgoje in izobraževanja št. 6, str. 63–68.

⁶³ Prvenka Turk: Interese in družboslovne dejavnosti v osnovni šoli in srednjem izobraževanju. — ZC 39/1985, št. 1–2, str. 54–60. O zgodovinskih krožkih v osnovni šoli je avtorica poročala še v revijah Istorija, Skopje, 20/1984, št. 2, str. 459–468. Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana, 16/1985, št. 2, str. 42–44 in Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1985, št. 1–2, str. 55–62.

⁶⁴ O dejavnosti bralne značke Karla Prusnika Gašperja, namenjeni predvsem spoznavanju preteklosti in sedanosti koroških Slovencev, poročajo prispevki v stalni rubriki revije Vestnik koroških partizanov, Ljubljana.

⁶⁵ Maja Umek: Narodnostne manjšine kot učna vsebina. — Geografski obzornik, Ljubljana, 33/1986, št. 2–3, str. 119–130; citat je s strani 120.

Mnenje o »splošnem in nenatančnem« poznavanju slovenskega zamejstva so si geografi izoblikovali na podlagi občasnega testiranja znanja; rezultate objavlja »Geografski obzornik« (in sem jih povzel v integralnem tekstu). Podobnih analiz za zgodovino skorajda ni. Zato naj opozorimo na spraševanje po osnovnošolskem znanju zgodovine med 109 celjskimi dijaki jeseni 1985. Le dobra tretjina (35,8 %) jih je znala locirati pradomovino Slovanov, skoraj dve tretjini (62,4) nista vedeli niti za ime Karantanija ne za čas njenega obstoja, le 44 % učencev je vedelo za prvo slovensko knjigo, kot glavno zaslugo slovenskih protestantov. Da sta za Slovence dve pridobitvi leta 1848 predvsem odprava fevdalizma, in nastanek programa Zedinjene Slovenije, ni vedel odgovoriti prav nihče (!); šest učencev je vedelo vsaj za eno od obeh. Da so Makedonci razdeljeni med tri države od balkanskih vojn v letih 1912/13, je vedelo 12 anketirancev (11 %). Več kot tričetrť učencev, (76,2 %) ni znalo opredeliti jugoslovanske ideje in 1. 12. 1918 kot datuma njene uresničitve, medtem ko 42,2 % ni vedelo ničesar o nasledstvenih državah Avstro-Ogrske. Za leto ustanovitve KPJ je vedelo 9, za leto ustanovitve KPS samo 4. Da »se je imenovala množična organizacija, ki je pod vodstvom KP Slovenije vodila vstajo v Sloveniji«, Osvobodilna fronta — OF je vedelo 44 učencev (40,4 %). Pač pa je daleč največ (78,9 %) vprašanih vedelo za ime četniškega voditelja Draže Mihailovića. Verjetno, se je po objavi raziskave⁶⁶ o vzrokih za tako ne-znanje spraševal že marsikdo in to ne le v Celju.

V letošnjem »Zgodovinskem časopisu« smo lahko brali referat Pavla Bogataja o uporabnosti treh zgodovinskih knjig za 6. razred. Ob siceršnji ugodni oceni se je učitelj-praktik z nostalgijo spominjal starejših učbenikov, ki so vsebovali več za učence zelo razumljivo, napisanega teksta. Priznal je, da mora zaradi zmanjšanega fonda učnih ur (od treh na dve tedensko) del snovi (kmečke upore, in reformacijo!) enostavno prenesti v sedmi razred. Med drugim je menil: »Po današnjem načrtu je tudi zgodnji zgodovini Slovencev, odmerjenega premalo časa, saj sta za celoten razvoj Karantanije odmerjeni le dve šolski uri. Mislim, da bi morali prav slovenski in jugoslovanski zgodovini dati več poudarka v šestem razredu...«⁶⁷

V šolskem letu 1986/87 je Zavod SR Slovenije za šolstvo s sodelovanjem 89 učiteljev spremljal pouk zgodovine v 6. razredu in v sklepnem poročilu⁶⁸ prišel do nekaterih podobnih ugotovitev, glede prenašanja dela snovi v 7. razred, glede premalo celovite predstavitve zgodnje slovenske zgodovine v učbeniku, glede zaželenih dodatnih kart za slovensko izdajo zgodovinskega atlasa. Učitelji so menili, da ima zgodovina »kot družboslovni predmet z izjemnim vzgojnim dometom premalo ur v predmetniku«, in so razmišljali tudi o ponovni uvedbi zgodovine v 5. razred.

K povedanemu o učnih knjigah za zgodovino v 7. in 8. razredu dodajmo, da »etnične spremembe v slovenskem in jugoslovanskem prostoru« ter »probleme naše severne in zahodne meje« učni načrt zgodovine hrani za poglobljeni dodatni pouk v teh dveh razredih. Vendar je tudi v okviru rednih ur po predmetniku veliko narodnostne tematike. Splošni vtis po pregledu učnega načrta in učbenikov je tak, da učbeniški komplet zgodovine zvesto sledi predpisanim vsebinam! K sproti navedenim pripombam morda le še želja, da bi slovensko zamejstvo prikazali v povojnem obdobju še nekoliko manj kot objekt jugoslovanske zunanje politike in bolj kot subjekt z različnim skoraj polstoletnim razvojem in specifično strukturiranostjo v posameznih zemljepisnih in državno-političnih delih. Podobno velja za informacije o naših narodnostih in morda tudi o narodih kot posebnih identitetah (npr. Muslimani, Crnogorci).

Taki predlogi bi bili tudi v skladu s skupnimi jugoslovanskimi programskimi jedri za pouk zgodovine. Po predstavitvi jeder na predzadnjem zborovanju slovenskih zgodovinarjev⁶⁹ lahko povzamemo, da le-ta, »temeljijo na predmetniku SR Srbije, kjer traja pouk zgodovine v osnovni šoli od 5. do 8. razreda in ima ta predmet na razpolago približno 40—50 ur več pouka kot v Sloveniji... Zaradi večjega fonda ur vključujejo več narodov kot slovenski načrt. Tako je v jedrih posebej tematizirana zgodovina Albancev, Slovakov, Romunov, in drugih narodnosti v Jugoslaviji, pa tudi nekatera obdobja nekaterih sosednjih narodov (Bolgari, Romuni itd.).« V jedrih so »dodatne teme o sodelovanju naših narodov v boju proti turški osvajačnici, o sodelovanju nacionalnih gibanj v 19. stoletju in podobno... Posebej je tematizirano nacionalno vprašanje v Avstro-Ogrski, razvoj jugoslovanske ideje kot tudi nacionalna gibanja naših narodnih manjšin.« Skupna jedra podrobneje obravnavajo »vlogo narodnosti med

⁶⁶ Darja Klenovšek [et. al.]: Poskus valorizacije znanja zgodovine pri prehodu iz osnovne šole na srednjo pedagoško šolo v Celju. — ZC 40/1986, št. 4, str. 471—477.

⁶⁷ Pavel Bogataj: Izkušnje ob prenovi učnega načrta zgodovine v šestem razredu osnovne šole. — ZC 41/1987, št. 2, str. 329—333; citat je na str. 332.

⁶⁸ Prvenka Turk: Poročilo o spremljanju in vrednotenju učnega načrta, učbeniškega gradiva in dejavnosti za predmet zgodovina v 6. razredu osnovne šole. Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana, december 1987.

⁶⁹ Stefan Trojar: Primerjava zasnov skupnih programskih jeder s slovenskimi učnimi načrti za pouk zgodovine v osnovni in srednji šoli. — ZC 39/1985, št. 1—2, str. 49—54. V srbohrvaščini objavljeno tudi v Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1986, št. 4, str. 148—154.

NOB in politiko. KPJ do njih, kot tudi sodelovanje jugoslovanskega osvobodilnega gibanja z odporniki in gibanji pri sosednjih narodih.»

Revija »Pouk zgodovine« je v neposredni zvezi z našo temo objavila daljši pregled prof. dr. Branka Petranovića o predpostavkah učnega procesa v zvezi z Jugoslavijo kot večnarodno skupnostjo,⁷⁰ žal avtor »kratkemu kurzu« o razvoju narodnostnega vprašanja v Jugoslaviji ne dodaja kakšnih praktičnih didaktičnih napotkov. Pač pa v našem pregledu ne smemo spregledati objave mag. Milutina Perovića v isti reviji,⁷¹ gre za članek o upoštevanju zgodovine narodnosti (narodnih manjšin) SFRJ v skupnih programskih jedrih in v programih pouka zgodovine po posameznih republikah in pokrajinah. Zgodovina narodnosti Jugoslavije naj bi se ob tem ne sprevrgla v zgodovino Balkana in jugovzhodne Evrope. Posebne prilagojene programe naj bi imele (oziroma že imajo) šole, kjer pouk poteka v jezikih narodnosti oziroma dvojezično. Po časopisnem poročilu lahko povzemamo, da so na take posebnosti pozorni tudi pripadniki madžarske in italijanske narodnosti v SR Sloveniji. Pred letom so se člani skupščinske komisije za narodnosti »zavzeli, da bi zlasti k prevodom učbenikov za zgodovino dodali še poglavje, ki bi osvetlilo vlogo pripadnikov narodnosti v boju proti fašizmu tako med obema vojnama kot med zadnjo vojno. Na to opozarjajo zlasti na Obali, kjer so zapostavljeni istrski narodni junaki.«⁷²

Zgodovinar in publicist Branimir Nešović (tudi sam avtor učbenika) je v priložnostnem zapisu ob 29. novembru opozoril na zelo različno koncipiranje in izvedbo zgodovinskih učbenikov po različnih jugoslovanskih republikah in pokrajinah. Čeprav se nanasata na srednješolske učbenike, ponovimo vsaj dve Nešovićevi kritični pripombi. »Če je za druge knjige značilen historicistični pristop do obravnavane snovi z razmeroma veliko dejstev in podatkov (faktografija), tako da je, denimo, v vojvodinski knjigi več slovenske zgodovine kot v slovenskem učbeniku, je za slovenski in srbski zgodovinski učbenik za druge razrede srednjih šol značilno bolj ali manj posrečeno sintetiziranje zgodovinskih procesov. Pri tem so srbski avtorji (oziroma učni načrti) šli še nekoliko dlje v radikalnosti abstrahiranja posameznih zgodovinskih dejstev, dogodkov in ljudi. — Iz zapisane v učbeniku slovenski srednješolec ne more dobiti kolikor toliko celovite podobe o drugem zasedanju Avnoja, kaj šele, da bi lahko iz tega potegnili kake vzporednice s sedanjimi političnimi, pa tudi znanstvenimi razpravami o sklepih in Jajcu. Osnovna pomanjkljivost je že v skoposti citiranega besedila, ki v tem primeru terja precej dodatne učiteljeve razlage. — Ne da bi se spuščali v metodična in didaktična vprašanja, je tu treba dodati vsaj opozorilo, da se slovenski zgodovinski učbenik pogosto sklicuje na viře v zgodovinski čitanki, ki naj bi jo prav tako imel vsak učenec.

O formalnih in vsebinsko-idejnih vidikih snovanja zgodovinskih učbenikov je poročal na zadnjem zborovanju slovenskih zgodovinarjev Tomaž Weber, najbolj plodni in zaslužni pisec novjše slovenske zgodovinske učbeniške literature. Njegov referat kljub objavi v dveh znanstvenih revijah⁷³ seveda ne more nadomestiti strokovnega recenziranja učbenikov in diskusije o njih, čemur so se slovenski zgodovinarji očitno že odpovedali. Tako ne sodimo le po objavah v »Zgodovinskem časopisu« in v ostalih slovenskih historičnih glasilih. Za razliko od geografov z »Geografskim obzorikom« za pedagoško prakso ostaja tudi specialna jugoslovanska revija »Pouk zgodovine — nastava istorije« praktično skoraj brez slovenskih prispevkov in še posebej brez diskusije o slovenskih zgodovinskih učbenikih (najmanj zadnje desetletje). A Weber kot primer novega obravnavanja učne snovi s pomočjo delovnega učbenika v referatu ponuja prav ugotavljanje vzrokov nemške kolonizacije in ponemčevanja slovenskega prostora od 7. stoletja do danes.

Isti avtor v dveh, svojih, starejših razpravah o zgodovinskih čitankah in poučnih tekstih⁷⁴ ter o osnovni zgodovinskega učbenika in vlogi didaktičnega kompleta pri pouku zgodovine⁷⁵ ne govori posebej o narodnostnih vprašanjih, ki nas tu zanimajo.

⁷⁰ Branko Petranović: Istorijsko istraživanje Jugoslavije kao višenacionalne zajednice — pretpostavka nastavnog procesa. — Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1982, št. 2, str. 95—110 in št. 3—4, str. 169—179.

⁷¹ Milutin Perović: Sadržaji istorije narodnosti SFRJ u programima istorije republika i pokrajina (uz sugestije za njihovo unošenje u programe SR Hrvatske). — Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1984, št. 3—4, str. 144—152.

⁷² Lojze Kante: Učbenike je treba prilagoditi potrebam narodnostne vzgoje. — Delo, Ljubljana 12. 2. 1987.

⁷³ Branimir Nešović: Zgodovina v šoli ni učiteljica. Naši učbeniki o AVNOJ. — Delo, Ljubljana 28. 11. 1986, str. 27.

⁷⁴ Tomaž Weber: Od tradicionalnega do integralnega učbenika zgodovine na Slovenskem (formalni in vsebinsko-idejni vidiki snovanja). — Šodobna pedagogika, Ljubljana, 38/1987, št. 3—4, str. 184—190. Isto tudi v tej številki ZC na str. 675—680.

⁷⁵ Tomaž Weber: Zgodovinske čitanke in zgodovinski poučni teksti v slovenskem jeziku, njihova znanstvena vrednost, idejna in metodično-didaktična vrednost. — Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1979, št. 2, str. 107—115.

⁷⁶ Tomaž Weber: Strokovna in metodična zasnova družboslovnega učbenika, zlasti zgodovinskega, in vloga didaktičnega kompleta pri pouku zgodovine. — Pouk zgodovine = Nastava istorije, Zagreb, 1982, št. 3—4, str. 148—153.

V svojem priročniku *Teorija in praksa pouka zgodovine*⁷⁷ sicer povzema nekatere smotre pouka zgodovine pri vzgoji za sožitje med narodi, poudarja med na novo dodanimi učnimi enotami posebej obravnavo zamejskih Slovencev in narodnosti Jugoslavije (34), kot primera pa obdela tudi razvoj programa Zedinjene Slovenije (107) in naselitev Slovanov na Balkanski polotoki (111—112, 150). Pač pa se ne posveča posebej metodiki pouka zgodovine narodnostnih vprašanj, saj bi to za koncept priročnika predstavljalo le preveč specialno vprašanje.

Obravnava zgodovine sosednjih narodov in držav ter razvoja naših medsebojnih stikov prav gotovo sodi v širši okvir narodnostnih (še posebej manjšinskih) vprašanj. Nekaj te tematike smo zato že sproti vključevali v pričujoči tekst. Dodati velja še opozorilo na desetletja stare sklepe o pregledu učbeniškega pisanja o sosedih in vzajemni reviziji učbenikov. O svojčas široko zastavljeni akciji ni novejših vesti. Izjemo predstavlja na romunsko pobudo opravljena in objavljena recenzija pisanja štirih romunskih osnovnošolskih in srednješolskih knjig o zgodovini jugoslovanskih narodov.⁷⁸ Po naslovu bi kot primerjava z našimi učbeniki lahko služila tudi novejša avstrijska diplomatska naloga o didaktičnih vprašanjih predstavitve zgodovine koroških Slovencev v avstrijskih srednjih šolah,⁷⁹ a se je diplomantka zadovoljila s prikazom razvoja te naše manjšine in s krajšim splošnim didaktičnim dodatkom, ki nima posebej tesne zveze s koroškimi Slovenci.

Drugače je z uvodoma omenjeno razpravo Karla Stuhlpfarrerja o predstavitvi koroških Slovencev v avstrijskih zgodovinskih učbenikih. Avtor ugotavlja, da se učbeniki ne ukvarjajo posebej intenzivno s socialnim, ekonomskim in kulturnim položajem narodov v habsburški monarhiji. Ob bojih za severno mejo in ob koroškem plebiscitu, le en učbenik korektno predstavlja jezikovno mešani značaj spornega ozemlja; rezultat boja zamočujejo ali zmotno prikazujejo kot za Avstrijo zmagovitega; večinoma tudi ne navajajo, da so pomemben del plebiscitnih glasov za Avstrijo oddali koroški Slovenci. »Nato, koroški Slovenci izginejo iz toka avstrijske zgodovine, kot se dogaja v učbenikih... O odporu Slovencev na Koroškem in o partizanskem boju proti nacističnemu režimu ni mogoče ničesar slišati, kar privede do tega, da vstopijo koroški Slovenci v učbeniško zgodovino šele v sporu okoli južnih meja Avstrije po letu 1945. Redki učbeniki obravnavajo člen 7 Državne pogodbe, samo eden objavlja celotno njegovo besedilo. S tem je odpravljeno tudi vprašanje, kaj se je zgodilo pozneje.« Avstrijski zgodovinar vseeno opaža, določeno izboljšanje in objektivizacijo pri učbeniški obravnavi zgodovine koroških Slovencev. O pomenu te obravnave pa na koncu pribije: »Prav na primeru koroških Slovencev v preteklih sto letih lahko vzgledno in nazorno posredujemo tri pomembne elemente politične vzgoje: vzgojo k protifašizmu, k demokraciji in k miru.«⁸⁰

Zavest o vzgojnem pomenu zgodovine je botrovala tudi zahtevi učiteljev zgodovine (v omenjeni analizi Zavoda SRS za šolstvo) po obširnejšem obravnavanju povojnega razvoja v naših učbenikih. Zapisali smo že, da se s tako zahtevo strinjamo. Prav tako se ni težko pridružiti nekaterim javno izrečenim kritikam, od katerih izrecno omenimo dve. Dr. Olga Kunst Gnamuš je ob srednješolskem zgodovinskem učbeniku zapisala misel, ki velja tudi za obravnavo povojnega časa v osnovnošolskih knjigah: »Besedilo se tako odmika od načel strokovnega in znanstvenega ubesedovanja in se približuje vzorcu političnega govora. Tako besedilo onemogoča kritično branje zgodovine, omogoča le ponavljanje besednih vzorcev in ustvarja navidezno razumevanje.«⁸¹ Psiholog dr. Ludvik Horvat pa meni: »Zgodovina se predava preveč stereotipno, preveč se obravnava v črnobeli tehniki, na način, ki mu današnji otroci in mladina ne verjamejo več. Zgodovina se otrokom in mladini pripoveduje kot pravljica, brez konfliktnosti, istočasno pa ti 12- in 13-letni otroci konfliktnost vidijo v širšem okolju... Eno se govori v šoli, drugo se govori doma.«⁸² Med razlogi za tako stanje lahko omenimo splošno nerazvitost naše historiografije povojnega obdobja. Najnovejša zgodovina slovenskega zamejstva je relativno bolj raziskana — mar po načelu »nemo propheta in patria«?

Splošni zaključki

Naše (morda včasih drobnjakarske) pripombe k učbenikom kot delu izpeljave učnega načrta razumemo kot segment javne strokovne razprave o izgrajevanju našega

⁷⁷ Tomaž Weber: *Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli*, Ljubljana 1981.

⁷⁸ Lazar Rakić: *Istorija naših naroda u udžbenicima istorije za osnovnu i srednju školu u NR Rumuniji*. — *Pouk zgodovine = Nastava istorije*, Zagreb, 1979, št. 1, str. 69—73.

⁷⁹ Christiane Gundacker: *Geschichte, Entwicklung und Problem der Kärntner Slowenen und die didaktische Verwirklichung der Problematik im Geschichtsunterricht der AHS*. Dipl. naloga, Wien 1983.

⁸⁰ V op. 3 navedeno delo; citati s str. 394—395 in 397.

⁸¹ Olga Kunst Gnamuš: *Pragmatična obravnava jezika in komunikacije*. — *Naši razgledi*, Ljubljana 9. 10. 1987, str. 545—546.

⁸² Ludvik Horvat: *Stereotipi in predsodki o zvezi komunistov*. — *Komunist*, Ljubljana, 11. in 18. 12. 1987. Citat je iz prvega dela Horvatovega intervjuja in ga je pod naslovom »Zgodovina kot pravljica« povzelo tudi Delo, Ljubljana 15. 12. 1987.

šolstva, hkrati pa tudi kot sodelovanje v družbenopolitični akciji, ki jo je leta 1986 poživila Republiška konferenca SZDL s sklepi o uresničevanju politike skupnega kulturnega prostora. Tedaj je sklenila tudi, da »je potrebno takoj preveriti, če učni načrt v zadovoljivi meri zagotavlja medsebojno spoznavanje in temu ustrezno zavest o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, njegovi zgodovini in sedanosti.«⁸³ Iz našega pregleda izhaja, da je sam učni načrt, kar ustrezna spodbuda za obravnavo zamejstva in odnosov med narodi. Pri kompletu 85 osnovnošolskih učbenikov je seveda v 34 obveznih fazah pri nastajanju vsakega izmed njih možnih skoraj brez števila različnih težav, zapletov ter vsebinskih, metodičnih in tehničnih napak tudi v predstavitvi občutljivih narodnostnih vprašanj. Z večjim zanimanjem najširše javnosti za splošno problematiko nastajanja učbenikov,⁸⁴ s hitrejšim pretokom novih znanstvenih spoznanj v pedagoško prakso (tudi z doslednejšim recenziranjem rokopisov učbenikov) in z odgovornim delom izdajateljev šolskih knjig ne bo težko odpraviti pomanjkljivosti, na katere smo tu opozarjali.

Mislimo na občasno (večinoma resda nehoteno, z razpoložljivimi podatki pogojeno), omejevanje slovenstva in Slovenije na ozemlje SRS brez zamejstva, zdomstva in izseljenstva. Jasni pojmi o državnih, deželnih in narodnostnih mejah v zgodovini in sedanosti niso le stvar zgodovine in geografije, a pri njih — kot smo videli — pogosto prihaja do nedoslednosti in napak. Madžarska in italijanska narodnost, avtonomi Romi in veliko število priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik so prevečkrat spregledani pri obravnavi značilnosti prebivalstva SRS. Deklarativnost in idealiziranje glede mednarodnih odnosov in glede enakopravnega položaja narodnosti v SFRJ ne more nadomestiti stvarnih in po potrebi tudi problematiziranih informacij.

Zlasti pri zamejstvu bi včasih lahko govorili o preveč čustveni, romantični ali arhaični predstavitvi. Splošna značilnost obravnave slovenske manjšine v sosednji Italiji, Avstriji in na Madžarskem je ta, da je razdrobljena na vrsto šolskih predmetov. Pri tem pride do pogostih ponavljanj, znanja pa učenci ne uspejo poglobiti dovolj. To potrjuje nekaj opravljenih raziskav, katerih rezultati opozarjajo tudi na preslabo poznavanje mednarodnih razmerij v Jugoslaviji in v svetlu ter na določeno ksenofobijo pri učencih. Velika nedoslednost vlada tudi pri pisanju dvojezičnih (ali celo večjezičnih) imen krajev na narodnostno mešanih področjih. In končno se zdi prav neverjetno, da še vedno ostajajo nekatere tiskovne napake in očitni lapsusi v učbenikih, ki so doživeli že deset ali več ponatisov.

Summary

ETHNIC PROBLEMS AS TREATED IN THE ELEMENTARY SCHOOL TEXTBOOKS

Janez Stergar

In the frame of studying the historical and contemporary aspects of the minority and wider ethnic problematics the author analysed the problematics of the Slovenes in Italy, Austria and Hungary, and interethnic relations in Yugoslavia and in the world as treated in elementary school textbooks in the Socialist Republic of Slovenia. For the present contribution he has chosen and partly extended especially the remarks referring to the historical presentation of ethnic problems, whereas he made a shorter summary of contemporary aspects. Critical remarks and improvement suggestions are given for every textbook for all the classes (from the 1st to the 8th). Some general observations are added at the end of the survey, as the research has been projected as an applicative and not basically-theoretical one.

The survey tells us that the curriculum itself is quite a suitable stimulation to treat the Slovenes abroad and the relations among the nations. On preparing the whole complex of 85 elementary school textbooks in Slovenia, however, shortcomings referring to the contents, methods and technique at treating delicate ethnic problems of course appear as well. In general it seems that there are less and less such shortcomings in newer textbooks. That's the consequence of greater sensibilisation of the public for the school reform questions, the result of the politics of the unique Slovene culture and the result of development of different social sciences, researching the ethnic phenomenon.

⁸³ Usmeritve pri izvajanju politike skupnega slovenskega kulturnega prostora s 56. seje predsedstva RK SZDL Slovenije.

⁸⁴ Peter Kolšek: Aktualen pogovor z Majdo Zavašnik. Študijski dopust za pisanje učbenikov? — Delo, Ljubljana 29. 8. 1987; odmevi v pisnih bralcev vsaj še do 31. 10. 1987. Tudi: »Studio ob sedemnajstih« Radia Ljubljana 5. 10. 1987.

The author of the survey points out that especially for the Slovene textbooks treating the history hardly any critique has been published. There are more treatises dealing with the ethnic themata in the common Yugoslav curriculum for history; some comparisons dealing with the same subject in the neighbouring countries are also available. The elementary school teachers point out that there are too few lessons dedicated to the postwar history, which, however, is a key to understanding the contemporary interethnic relations.

General characteristic of treating the Slovene minorities in Italy, Austria and Hungary is atomization of the problematics into various school subjects. Thus it comes to frequent repetitions, whereas the knowledge of the pupils remains superficial. The studies done about the problem confirm the stated facts; moreover, they indicate insufficient knowledge of interethnic relations in Yugoslavia and in the world, and a certain degree of xenophobia on the part of the pupils.

As for the concrete remarks, the author of the survey stresses that in some textbooks limitation of the slovenehood (of the Slovene nation) and of the geographical term Slovenia to the territory of the SR of Slovenia without Slovene ethnic minorities, Slovene emigration and the Slovenes temporary working abroad can be found. Those omissions are mostly the result of unprecise formulations, sometimes conditioned by (non)available data, thematic maps etc. Inconsistencies in presenting the state, regional and ethnic boundaries are all too frequent in dealing with both in the history and in the modern times. The Hungarian and Italian nationalities in the SR of Slovenia, autochthonous Romas (Gypsies) and numerous immigrants from other Yugoslav republics have all too often been neglected in textbooks treating the characteristics of the population of the SR of Slovenia. Declarativeness and idealization of interethnic relations and the equality of rights of the nationalities in the SFR of Yugoslavia cannot substitute realistic and problematized informations. Furthermore, the Slovenes abroad are frequently dealt with a certain degree of national romanticism. Writing of geographical names in two or even more languages in ethnically mixed regions is also inconsistent to a great deal.

GORISKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo trinajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.